

La sociologia del llenguatge

Natxo Sorolla

PID_00235523

Temps de lectura i comprensió: **3 hores**

Índex

1. Llengua i societat.....	5
1.1. Visions macrosocials, mesosocials i microsocials	6
1.2. Sociologia del llenguatge. La sociolingüística i les seues subdisciplines	7
1.3. Llengua, identitat, ètnia, nació, cultura	8
1.4. Conceptes: coneixements, usos, representacions i sistema	9
2. Distribució funcional (diglòssia) i àmbits socials.....	11
2.1. Des del consensualisme: Fishman (i Ferguson)	11
2.2. Des del conflictivisme: Aracil, Ninyoles, Vallverdú	13
3. Substitució lingüística.....	17
3.1. Causes i mecanismes	18
3.2. Causes	19
3.2.1. Polítics (poder)	19
3.2.2. Socioeconòmiques	20
3.2.3. Causes psicològiques: coneixement, confiança i actituds lingüístiques. Adquisició	23
3.3. Mecanismes	24
3.3.1. Síntomes	25
3.3.2. Mecanismes necessaris	27
3.3.3. Mecanismes suficients	28
3.4. Capgirament de la substitució lingüística	30
4. Tries lingüístiques i xarxes socials.....	34
4.1. Tries lingüístiques, alternança de codis	34
4.2. Xarxes socials: manteniment i canvi lingüístic	35
Bibliografia.....	41

1. Llengua i societat

La llengua i la societat són dos realitats que se superposen. Bona part del comportament social es produeix mitjançant la comunicació lingüística, i bona part de la producció lingüística se situa en el camp social. Amb tot, l'origen de les dues disciplines que s'han ocupat de la llengua i de la societat ha estat, si més no, autònom.

L'estudi de les llengües és molt més antic que no pas l'estudi de les societats. Si més no, ja en el segle VIII abans de Crist s'estudiava el sànscrit. Però no és fins als inicis del segle XX que es considera que neix la lingüística moderna, a partir de Ferdinand de Saussure (1857-1913). En origen la lingüística és explícitament asocial i s'interessa només per la *llengua*, com un sistema ideal i homogeni, independent de les persones i de la realitat social. Les produccions concretes de la llengua que fan els individus són conegudes com *parla*, i es considera que els errors i les distorsions que no segueixen l'estructura reconeguda de la *llengua* es produeixen per manca de perícia dels individus.

D'una altra banda, tot i que el pensament social també ve d'antic, es considera que no és fins al segle XIX que es desenvolupa la sociologia, i en general, les ciències socials, a partir de Comte (1798-1857), Marx (1818-1883), i especialment de les aportacions de Durkheim (1858-1917) i Weber (1864-1920).

La sociolingüística també té alguns antecedents històrics, com la codificació del sànscrit (c. 400 aC), els mètodes d'ensenyament bilingüe en l'imperi assiri, la planificació del quítxua en l'imperi inca, o les propostes de Ramon Llull per a la revernacularització del llatí (Boix i Vila, 1998).

Però la lingüística i la sociologia modernes transcorren independentment l'una de l'altra fins a la segona meitat del segle XX. La tesi doctoral d'Uriel Weinreich (1953) *Languages in Contact*, sobre el contacte de llengües a Suïssa, es considera la primera obra de la sociolingüística moderna¹. En anys posteriors va aparèixer l'article «Diglossia» de Ferguson (1959), amb una transcendència molt important en l'assentament de la disciplina. En el món anglosaxó es considera que l'àrea acadèmica es consagra en la trobada de l'any 1964 al *Summer Linguistic Institute*, centrada en la relació entre llengua i societat.

Bibliografia recomanada

Per a complementar els continguts d'aquest mòdul (i dels restants) us recomanem que consulteu el manual de sociolingüística d'Emili Boix i F. Xavier Vila (1998).

⁽¹⁾El concepte *sociolingüística* l'usa per primer cop l'any 1952 el filòsof i poeta Haver C. Currie.

Poc temps més tard, William Labov publicava *The Social Stratification of English in New York City* (1968), obra mitjançant la qual rebutja que la llengua segueixi una «variació lliure», tal com havia proposat Bloomfield (1933). De fet, Labov analitza detalladament com la pronúncia de l'anglès a Nova York varia de forma sistemàtica segons la classe social de la població, i s'inicia així l'estudi més lingüístic de la sociolingüística, això és, el variacionisme. Labov defineix la sociolingüística com lingüística «socialment realista», pel fet que més que prescindir de la variació com havia fet la lingüística des de Saussure, s'iniciava el camí a considerar la variació com un fet intrínsec a les llengües. Així, s'obria el camí a estudiar aquesta variació lingüística, perquè no era aleatòria, si no més aviat sistemàtica. L'any 1972 Joshua Fishman publicava *The sociology of language* (Fishman, 1972), i consolidava així l'estudi de les llengües des de la branca més sociològica, que és l'apartat del qual ens ocuparem en aquest mòdul.

1.1. Visions macrosocials, mesosocials i microsocals

La interacció entre l'individu i la societat sol ser focalitzada segons si l'anàlisi es *macrosocial* o *microsocial*. Una de les metàfores que se sol usar per a entendre aquesta distinció és la de la fotografia que podem fer, amb una càmera de fotos o un mòbil, d'una plaça en una població en un dia concorregut. Si ens situem en un punt distant d'aquesta plaça i fem la fotografia amb el zoom al mínim, podem captar una imatge de tota la plaça, en la qual s'observa que la plaça té una densitat important de gent. A més, ens serà possible advertir que la gent es concentra sobretot a una banda, perquè hi ha un músic tocant, però que també hi ha a una altra banda més gent asseguda en les cadires de la terrassa d'un bar. Si parem una mica més d'atenció, podem veure que en uns bancs hi ha asseguts uns joves, que vesteixen amb una roba diferent de la resta. D'alguna manera, aquesta anàlisi des d'una perspectiva macro ens permetrà veure, de forma bastant representativa i a grans trets, quines dinàmiques generals hi ha a la plaça, i podem intentar entendre què pot explicar la posició dels diferents grups en aquest lloc.

Però si prenem una perspectiva micro, i posem el zoom al màxim, o ens endinsem amb la càmera per dins de la plaça, entre la gent, observarem que en bona part de les taules de la terrassa hi ha assegudes parelles formades per un senyor i una senyora que considerem que són matrimonis, i a la resta hi ha grups més voluminosos de gent una mica més jove, formats només per xiques, o només per xics, que entenem que es formen per relacions d'amistat, segregades segons el gènere. A més, si ens centrem en el músic que ja havíem vist en l'anàlisi macro, percebrem que és un home orquestra d'animació infantil, i que el seu públic són sobretot avis amb els seus nets.

D'alguna manera, i reprenent la recerca sociolingüística, l'anàlisi **macrosociolingüística** ens permet *fer una fotografia general* de les grans dinàmiques sociolingüístiques. Té l'avantatge que aquesta fotografia és força representativa de les grans tendències socials. L'anàlisi **microsociolingüística** ens permet

Bibliografia recomanada

Si al llarg del vostre procés d'aprenentatge i professional heu d'aprofundir en la recerca, us recomanem el manual de Quivy i Campenhoudt (1997), perquè us ajudarà a entendre el mètode de recerca científica, i en definitiva, com es pensa i es planteja la recerca social.

fer una fotografia focalitzada en les dinàmiques personals i les interaccions. Té l'avantatge que pren una perspectiva més propera de les realitats individuals i pot comprendre millor les raons per les quals els individus es comporten d'una manera concreta.

Si tenim en compte la relació entre individus i societat, l'anàlisi macrosociolingüística posa l'accent en com la societat afecta el comportament dels individus, mentre que l'anàlisi microsociolingüística se centra en com els individus aprofiten d'alguna manera el marge de llibertat que tenen les delimitacions socials, i també com la seua acció particular reproduceix les normes socials, o ben al contrari, les canvia.

En aquest mòdul de «**La sociologia del llenguatge**» ens endinsarem en la visió més macro, on el zoom de la fotografia que fem a la societat està al mínim, i per tant, posarem l'accent sobretot en el funcionament de la societat com un tot, i com aquesta societat afecta el comportament dels individus. **La sociolingüística de la interacció**, en canvi, tracta la visió més micro, on el zoom de la fotografia que fem a la societat està al màxim, i aborda la manera com els individus interactuen entre ells reproduint les normes socials, i com, cada vegada que compleixen els seus mandats, reforcen les normes socials, però també com aprofiten cert grau de llibertat que els ofereixen les normes socials per a comportar-se de forma diferent, i fins i tot, per a oposar-s'hi i canviar-les.

A més de les perspectives macro i micro, també hi ha un marc d'estudi que destaca la intersecció entre totes dues perspectives, l'anàlisi mesosocial, en què es tendeix a relacionar de manera més accentuada el comportament dels individus i les seues interaccions, lligant-lo amb les macroestructures socials, i a entendre com aquestes es conformen, reproduïxen o transformen. Una de les perspectives que intenta lligar aquests dos pols és l'anàlisi de xarxes socials, que veurem en aquest mòdul des del punt de vista més sociològic, i que la **sociolingüística variacionista** també tracta des d'un punt de vista més lingüístic. També la perspectiva d'alguns autors, com Bourdieu, amb la seua proposta de *capitals*, *camp social* i *habitus*, reparteix el pes de l'explicació del comportament social tant en el component individual racional com en l'estructura social, i l'engloba en la perspectiva de la **sociolingüística crítica**.

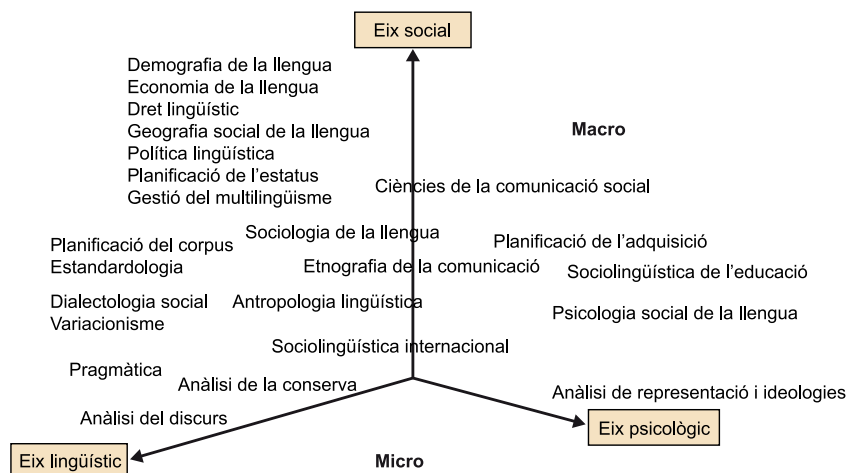
1.2. Sociologia del llenguatge. La sociolingüística i les seues subdisciplines

La **sociolingüística** se situa en la intersecció entre les ciències socials (sociologia, antropologia, psicologia, pedagogia, dret, ciència política...) i la lingüística, amb un interès per a entendre la interrelació entre les societats i les llengües. Hi ha qui ha proposat que el vessant més social s'hauria de reconèixer com a *sociologia del llenguatge* i el vessant més lingüístic com a *sociolingüística*. En tot cas, en aquest contínuum multidisciplinari es poden distingir diferents subdisciplines. F. Xavier Vila² (2004) ha proposat un contínuum amb tres pols per poder distingir amb claredat les subdisciplines: el pol social (macro), el pol

⁽²⁾Bona part de les idees i estructures que es presenten en aquest mòdul naixen dels coneixements que l'autor ha pogut compartir amb F. Xavier Vila, mestre de la sociolingüística, i en els manuals de referència que us proposem, i en els textos que citem. *Em trobo als muscles de gegants.*

psicològic (micro) i el pol lingüístic. Vegeu-ho a la figura 1. Les subdisciplines que envolten els temes que tractem en aquest mòdul són les que se situen al voltant de l'eix social, com ara les branques que incorporen la llengua com a factor rellevant en la demografia, l'economia, el dret, la geografia social, la política, la planificació i la gestió.

Figura 1. L'espai de recerca de llengua-i-societat o sociolingüística en sentit ampli

Font: Vila (2004, pàg. 97)

1.3. Llengua, identitat, ètnia, nació, cultura

Les llengües desenvolupen una funció comunicativa. Però més enllà d'aquest nivell merament instrumental, també tenen una funció simbòlica i perfilen identitats. De fet, per al romanticisme alemany, amb Von Herder (1744-1803) com a principal representant, la llengua era el *poble*, i aquests dos conceptes s'interrelacionaven profundament. Amb tot, amb el desenvolupament de la sociolingüística, es destaca que, si bé la llengua i la identitat són dos conceptes interrelacionats, d'un no se'n desprèn l'altre.

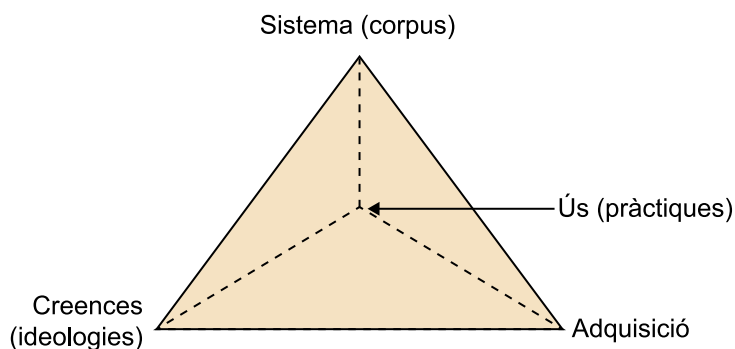
Considerant que la humanitat se sol definir a partir de grups culturals més o menys heterogenis, en el món anglosaxó s'ha fet ús del concepte *ètnia*, que defineix grups culturalment diferenciats, en els quals els seus membres s'autoreconeixen i sovint reclamen igualtat de drets i respecte pels trets propis. Les llengües són un motor important d'aquesta configuració del món social, i per això sovint es parla de grups etnolingüístics. Ben al contrari, a Europa, i especialment als territoris de llengua catalana, es considera que *ètnia* ha estat un concepte associat amb grups minoritzats, perifèrics i sovint subalterns. Per això ha estat més ampli o altres conceptes com *nació*, que vinculen els grups amb el reclam de certa sobirania pròpia, o d'altres com grup sociolingüístic o cultural, que deixen més espai a la relació entre llengua i identitat³.

⁽³⁾A l'Amèrica del Nord el terme *raça* continua tenint vigència, i malgrat que és un terme biològic o genètic, es vincula amb termes culturals. A Europa, tot i que el concepte sí que va tenir un espai públic important, a partir de l'escalada racista de la primera meitat del segle XX, va desaparèixer de l'espai públic, i encara més de les ciències socials.

1.4. Conceptes: coneixements, usos, representacions i sistema

En l'anàlisi sociolingüística cal distingir diferents facetes. F. Xavier Vila (2012) ha proposat una distinció de quatre dimensions, que, com es veu en la figura 2 situa en una piràmide de quatre vèrtexs. Cada vèrtex d'aquesta piràmide destaca una de les dimensions, però sense oblidar que estan interrelacionats amb la resta. Els vèrtexs de la llengua són l'adquisició / coneixement, l'ús, les creences i el sistema.

Figura 2. La piràmide de la llengua

Font: Vila (2004, pàg. 15)

- El **sistema** representa la llengua com a estructura abstracta, com a corpus compartit, que permet la comunicació social. La lingüística ha estat la disciplina que tradicionalment s'ha encarregat d'estudiar-la.
- L' **adquisició** fa referència al procés d'aprenentatge de les competències lingüístiques, com també als mateixos coneixements de què disposen els individus i que els permeten comunicar-se.
- L' **ús** es refereix a la pràctica efectiva que es fa d'aquestes competències.
- Les creences engloben totes les representacions, **actituds** i ideologies que tenen els individus envers les llengües, tant les pròpies com les alienes, i també al paper i l'ordre que aquestes han de tenir en l'àmbit social.

Molt relacionades amb aquestes quatre dimensions hi ha les quatre variables principals que la sociolingüística catalana ha pres com a referent:

- El **coneixement de la llengua**, considerant la competència oral productiva (parlar) com a principal. Les altres tres competències que completen la dimensió són entendre, llegir i escriure. És un concepte que se situa en la dimensió de l'adquisició / coneixement.

- La **llengua inicial** fa referència a la primera llengua parlada a la llar, de petit. És habitual referir-s'hi també com a primera llengua o L1. S'associa amb l'origen lingüístic familiar i es completa amb l'adquisició posterior d'altres segones llengües (L2). És un concepte que se situa en la dimensió de l'adquisició / coneixement.
- La **llengua habitual** fa referència a l'ús lingüístic més comú d'una persona. Pot ser distint de l'origen lingüístic familiar i/o l'adscripció. És un concepte que se situa en els usos.
- La **llengua d'identificació** (o llengua pròpia) fa referència a la llengua que la persona considera seua. És un concepte que se situa en les creences.

Llengua inicial

Un terme equivalent és el de «llengua materna», però tingueu en consideració que no és un terme apropiat perquè, a més de sexista, no reflecteix ben bé la realitat contemporània (Vila i et al., 2002).

2. Distribució funcional (diglòssia) i àmbits socials

Des de la perspectiva macrosocial es va observar que en algunes comunitats on hi havia dues llengües en contacte, les llengües es distribuïen *funcionalment*. És a dir, que cadascuna de les llengües complia unes funcions diferents en la societat. I que a més, aquesta distribució responia a uns nivells de formalitat diferent. D'alguna manera, una llengua era considerada propícia per a uns àmbits concrets, i l'altra llengua ho era per a uns altres de diferents.

En el pensament social és habitual l'oposició entre pensadors consensualistes i pensadors conflictivistes. Per als primers, com Durkheim, un dels pares de la sociologia, la societat moderna es caracteritzava per haver trencat la *solidaritat mecànica*, que d'alguna manera era la que unia els individus en la societat preindustrial, en què la població vivia en comunitats reduïdes on tots es coneixien, compartien les mateixes feines i tenien posicions socials similars. Aquestes similituds teixien els llaços de cohesió entre individus. La societat moderna, ben al contrari, havia trencat aquests llaços de cohesió primària, però havia creat altres interdependències, en què els assalariats necessitaven una fàbrica de teles on trobar faena, el propietari del teler necessitava un forner a qui comprar-li pa, i a la vegada, el forner necessitava una fàbrica de teles on comprar roba. Aquesta interdependència creava la *solidaritat orgànica*, que teixia una societat basada, bàsicament, en la interdependència i el consens.

Ben al contrari, pensadors com Marx, consideraven que en realitat la societat es definia per les desigualtats entre propietaris i proletaris, injustes en essència, i que els conflictes per aquestes desigualtats eren el motor de la història. Aquestes són les que s'han conegut com teories del conflicte. Aquí rau la distinció entre consensualistes, que consideren que les societats són bàsicament contextos regits pel consens i la cohesió, i conflictivistes, que consideren que les societats són espais regits bàsicament pel conflicte i la lluita. En el marc sociolingüístic també s'observa aquesta distinció entre els teòrics consensualistes, que interpreten que el comportament sociolingüístic s'entén en un marc de consensos socials àmpliament acceptats, i els conflictivistes, que consideren que el contacte de llengües amaga en realitat processos de superposició d'una llengua a sobre d'una altra, que habitualment és només un símptoma de processos socials i conflictes de més abast entre grups socials.

2.1. Des del consensualisme: Fishman (i Ferguson)

Charles Ferguson (1959) va definir el concepte de **diglòssia** de la manera següent:

«La DIGLÒSSIA és una situació relativament estable en què, a més dels dialectes bàsics (*primary dialects*) de la llengua (que poden incloure un estàndard o estàndards regionals), hi ha una varietat superposada molt divergent, altament codificada (sovint més complexa gramaticalment), vehicle d'un corpus de literatura escrita ampli i respectat, procedent d'un període anterior o d'una altra comunitat de parla, varietat que és apresada sobretot en l'ensenyament i és emprada per a la majoria dels usos escrits i orals formals, però que no és emprada per cap sector de la comunitat per a la conversa quotidiana.» Ferguson (1959, pàg. 325-340), traducció de Boix i Vila (2001, pàg. 91).

En el seu plantejament, Ferguson proposava que la diglòssia era una distribució relativament estable entre el dialecte col·loquial d'una llengua (B), al qual se superposava la varietat estàndard de la mateixa llengua per als usos formals (A). Així, aquesta varietat A(lta) era l'emprada en la literatura, en el sistema educatiu o en altres àmbits formals, tant de forma oral com escrita. Però en la quotidianitat i els àmbits informals tenia l'espai reservat la varietat B(aixa), que era l'única que s'hi usava.

La proposta de Ferguson només considerava la distribució de varietats d'una mateixa llengua. Però Fishman (1972) va anar més enllà i va adaptar el concepte de diglòssia a contextos multilingües. El va popularitzar per a referir-se no solament a la distribució de varietats de la mateixa llengua, sinó també a varietats de diferents llengües. I va distingir la *diglòssia*, com un concepte social que tenia en consideració la distribució funcional de les llengües a nivell social del concepte de *bilingüisme*, que es referia al coneixement individual de les llengües, i per tant, situat en un àmbit psicològic i psicolingüístic. Amb la combinació dels dos nivells d'anàlisi va proposar quatre tipologies de multilingüisme, que es mostren en la taula següent:

Taula 1. Combinacions possibles entre la diglòssia i el bilingüisme, segons Fishman

		Diglòssia	
		+	-
Bilingüisme	+	Diglòssia i bilingüisme	Bilingüisme sense diglòssia
	-	Diglòssia sense bilingüisme	Ni diglòssia ni bilingüisme

Font: Fishman (1972)

La **diglòssia amb bilingüisme** es referia a aquelles situacions en què totes les persones dominaven ambdues llengües i en què la distribució dels àmbits d'ús era clara: en els àmbits formals utilitzaven la llengua A i en els àmbits informals utilitzaven la llengua B. En realitat, en el model de Fishman, aquesta tipologia és la més comuna i estable en societats multilingües. Fishman posava els exemples de Paraguai, els cantons suïssos de llengua alemanya, les agències i firmes comercials de Mont-real, les relacions entre els treballadors i la direcció a les plantacions, i els hòmens jueus tradicionals abans de la Primera Guerra Mundial. Fishman considerava que aquesta tipologia, principal en el seu model, era estable, com per exemple en el cas del guaraní i el castellà a Paraguai. Malgrat la bilingüització recent de la població rural, i que només la

varietat A (castellà) era reconeguda oficialment, considerava que la situació no amenaçava l'acceptació ni l'estabilitat de la varietat B (guaraní) dins la comunitat lingüística.

En la **diglòssia sense bilingüisme** se situa dues comunitats lingüístiques unides políticament, religiosament i econòmicament en una unitat. En aquesta unitat hi ha una distribució força clara entre una llengua A per als àmbits formals controlats per l'elit, com l'alta cultura i el poder, i una llengua B, comuna en la quotidianitat de la resta de la població. Ambdós grups ignoraven la llengua de l'altre. De fet, la impermeabilitat entre aquests dos grups sociolingüístics era força alta, fins al punt que permetia que els membres de cada comunitat desconegueren la llengua de l'altre grup. Els usos eren diglòssics perquè un grup es movia sobretot en l'esfera formal i de poder, i l'altre en la informal. Per a Fishman un exemple eren les societats europees abans de la Gran Guerra, on les elits utilitzaven el francès o altres llengües A, i la població en general utilitzava la llengua B del país. Per a Fishman aquesta situació no és estable, perquè hi ha una distància excessiva entre un grup i l'altre, i amb l'avenç de les classes baixes es creen tensions que han de donar lloc a la secessió o a la demanda d'igualtat per a les llengües B.

Amb el **bilingüisme sense diglòssia**, Fishman es referia a situacions en què els individus coneixien totes dues llengües però no en feien un ús clarament distribuït. Per a Fishman es tractava, per exemple, dels emigrants que estaven aprenent la llengua i que encara no havien adoptat la competència comunicativa fins al punt d'adquirir els models de distribució funcional de les llengües d'aquella comunitat migrada. Per tant, el bilingüisme sense diglòssia era característic d'emigrants acabats d'arribar, i que a mesura que augmentaven la seua integració, tendien a apartar-se de la tipologia (o a crear *pidgins*).

Finalment, les situacions sense diglòssia ni bilingüisme, en paraules de Fishman, eren més fàcils d'imaginar que de trobar, perquè considerava que el quadre tendia a *autoliquidar-se*.

2.2. Des del conflictivisme: Aracil, Ninyoles, Vallverdú

El concepte de *diglòssia* en la sociolingüística nord-americana es va anar desenvolupant al llarg dels anys seixanta i setanta del segle XX sota el paradigma funcionalista. A grans trets considerava que la distribució funcional de les dues llengües que es feia en societats multilingües es podia mantenir estable per un termini llarg de temps. Però en el pas d'aquest concepte al continent europeu, on la sociolingüística catalana va tenir un pes molt important, es va adaptar a les teories del conflicte. El concepte de *diglòssia* es va incorporar mitjançant els treballs dispersos d'Aracil (1982, 1983), però sobretot amb les aportacions de Ninyoles (1969, 1975), a les acaballes del franquisme i la restitució democràtica. Contextualitzat en el marc d'interpretació del *conflicte lingüístic*, Ninyoles s'oposava als termes de consens en què Fishman plantejava la diglòssia, i considerava que «diglòssia significa [...] la superposició de dos idiomes o va-

rietats lingüístiques –sovint com a expressió d'una jerarquia entre els grups– i llur vinculació a un estatus cultural relativament compartimentalitzat» (Ninyoles, 1975, pàg. 69). Per tant, l'adaptació europea del concepte de diglòssia implicava el reconeixement de les relacions de **poder** desigual que mostrava la diglòssia. Fishman i Ferguson s'havien ocupat sobretot de l'estudi de comunitats immigrades o de llengües amb una àmplia tradició escrita i religiosa, però la sociolingüística europea va complementar la diglòssia dels components de poder que podien adaptar-la millor a l'estudi de llengües arrelades territorialment, que eren desplaçades en el contacte amb llengües expansives de l'Estat nació.

Una altra de les qüestions que distingien l'adaptació europea de la diglòssia era fixar-se en la seua **dinàmica**. Distanciant-se del punt de vista essencialment asincrònic que el concepte tenia al principi, les teories del conflicte destacaven que la diglòssia era només una fase en un procés de canvi social. I a més, destacaven que la diglòssia era **inestable** per naturalesa: «la nostra tesi afirma que la situació diglòssica, fundada en un desequilibri latent, conté factors d'inestabilitat que amenacen de trencar la suposada funcionalitat del sistema, i que, per tant, comporten un germen de "superació"» (Ninyoles, 1975, pàg. 43). Per a alguns d'aquests autors, la diglòssia a la qual donava lloc el contacte de llengües no era solament un símbol de les desigualtats entre grups sociolingüístics, sinó que a més era part d'un procés que evolucionava i que, per naturalesa, tendia a superar-se. La seua superació passava pel triomf d'algun dels dos estadis més estables: o bé l'«extinció de la llengua» en situació de minorització, o bé la reversió d'aquest procés mitjançant la «normalització lingüística». «La diglòssia comporta [...] un desequilibri real. I aquest desequilibri apunta a dues direccions fonamentals: 1) la normalització cultural de l'idioma B, o 2) la substitució o assimilació a l'idioma dominant. Les úniques situacions viables són aquestes dues, i encara que poden competir i coexistir en el transcurs del temps, constitueixen els termes reals i últims del conflicte.» (Ninyoles, 1975, pàg. 80)

També altres sociolingüistes catalans, com Francesc Vallverdú (1982, pàg. 22-23) destacaven la condició dinàmica i inestable de la diglòssia: «la discussió sobre l'existència o no de diglòssia als Països Catalans no pot fer-nos oblidar que el problema de fons és la presència d'un procés de substitució lingüística a favor del castellà, procés que, certament, està essent contrarestat per un altre de signe contrari de normalització lingüística a favor del català, però que encara continua actuant». Però a diferència de Ninyoles, Vallverdú considerava que la situació de diglòssia podia assolir certa estabilitat, no sense moltes dificultats. Amb tot, considerava que en alguns contextos aquesta distribució funcional de les llengües podia ser desitjable, per tal d'evitar la substitució.

«Si la comunitat lingüística catalana aspira a una plenitud d'ús de la seva llengua, sense la qual la normalització lingüística no es consideraria satisfactòria, aquesta aspiració pot resultar utòpica en altres situacions, en què es prefereixi l'encaix de la llengua recuperada en una situació de bilingüisme diglòssic estable.» (Vallverdú, 182, pàg.37)

En el marc d'aquestes teories del conflicte, que destacaven els factors de poder i la dinàmica inestable del contacte de llengües, es van gestar altres conceptes cabdals per a la sociolingüística. Si bé les llengües en recessió sovint havien estat identificades mitjançant un concepte aparentment neutre com el de *llengua minoritària*, aquest autors van difondre el concepte de ***llengua minoritzada***, que destacava el component dinàmic i la desigualtat de poder en la configuració de les relacions entre llengües expansives i llengües recessives. En aquest cas, el volum d'una llengua era poc rellevant per a entendre la seua posició social (*minoritària*), i una mateixa llengua com el francès podia trobar-se simultàniament en una dinàmica expansiva a la Catalunya del Nord i regressiva al Quebec (*minoritzada*).

De fet, autors com Ninyoles vinculaven la diglòssia amb un conflicte de més abast, que van denominar ***conflicte lingüístic***. Per a aquests autors, la diglòssia era només indicador d'un conflicte lingüístic, explícit o latent, que s'incardinava en un conflicte social. En aquesta lluita social, la llengua només era un dels símbols d'oposició entre grups socials: «En parlar de “conflicte lingüístic” tractem, doncs, d'un cas específic de conflicte social en el qual les diferències idiomàtiques poden convertir-se en símbol fonamental d'oposició política. Per bé que no sempre, el fenomen sol coincidir amb diferències de classe i d'estatus. L'idioma constitueix l'element de cohesió primària que aguditza la consciència i aclareix la “visibilitat” d'aquelles diferències. Aquest fenomen sol estar subjacent en els processos de bilingüisme substitutiu o diglòssic. I els seus termes últims són l'assimilació jeràrquica al grup lingüístic en posició avantatjosa o la normalització lingüística» (Ninyoles, 1989, pàg. 58). Era en aquest marc que la sociolingüística va encunyar el concepte de ***normalització lingüística***, que oposat a l'extinció de la llengua, significava la reversió del procés de substitució i el retorn a una normalitat prèvia, que superant la situació de diglòssia, podia retornar l'estabilitat a la llengua minoritzada.

L'abandó del concepte de *diglòssia*

La sociolingüística catalana va adoptar el concepte de *diglòssia* per tal de distanciar-se de la pretesa neutralitat amb que el franquisme descrivia, mitjançant el concepte de *bilingüisme*, l'expansió del castellà en les comunitats perifèriques. Aquesta adopció del concepte de diglòssia a la realitat europea, però, el va despullar també del seu marc consensualista, per a redefinir-lo en un marc de relacions de poder desigual, i caracteritzat sobretot com una fase inestable en un procés de substitució.

Amb tot, en la sociolingüística catalana el concepte ha tendit a allunyar-se com a objecte analític, i ha donat pas a altres definicions com ***distribució funcional de les llengües***, aparentment més transparents i neutrals. Boix i Vila (1998, pàg. 94-95) en feien aquest relat en el seu *Manual de sociolingüística catalana*:

«Avui cal fer un esforç retrospectiu per a comprendre l'èxit del terme diglòssia als Països Catalans. En un context en què els intel·lectuals del règim franquista exaltaven el bilingüisme “natural i tradicional” dels no castellanoparlants per negar-los fins i tot el dret a aprendre les [sic] seva llengua, el terme diglòssia permetia denunciar aquesta mitificació barroera del bilingüisme: així, contràriament al que deia el nacionalisme espanyol, els catalans, els bascos, els gallecs, no gaudien de bilingüisme sinó que patien d'una diglòssia imposada, d'acord amb la qual una llengua –el castellà– era elevada per la força a la categoria de llengua A, mentre que una altra era reprimida i arraconada com a llengua B. Això permetia il·lustrar clarament que la situació del moment havia de ser superada [...]

Des de mitjans dels anys vuitanta, el terme diglòssia ha anat quedant postergat en la bibliografia sociolingüística catalana, la qual cada cop més s'hi refereix només en negatiu

Bibliografia

G. Williams (1992). *Sociolinguistics. A sociological critique*. Londres: Routledge.

C. A. Ferguson (1991). «Diglossia Revisited». *Southwest Journal of Linguistics* (vol. 10, núm. 1, pàg. 214-234).

i per ressaltar que els territoris de llengua catalana no viuen pas una situació de diglòssia. No cal dir que una definició de diglòssia com la de Ferguson resulta inaplicable al cas català: les varietats en contacte són dues llengües, no dues varietats d'una mateixa llengua; la situació sociolingüística catalana no és ni ha estat mai estable com a mínim d'ençà del segle passat; la distribució funcional no es realitza entre A i B en primer lloc, sinó que depèn, abans que res de la primera llengua del parlant (els catalanoparlants són bilingües, la majoria de castellanoparlants no ho són). En un altre sentit, la definició de diglòssia de Fishman ("especialització funcional de les varietats en contacte") resulta finalment tan genèrica com poc explicativa. De fet, són els pressupòsits teòrics incardinats en la concepció de diglòssia fishmaniana el que la tradició sociolingüística catalana –i la sociolingüística més crítica; vegeu Williams (1992:94 i següents)– rebutja per inexactes. [...]

Així, el concepte de diglòssia de Ferguson i Fishman té dificultats per a explicar que hi pugui haver conflictes d'interessos i de preferències entre els diferents grups socials. El fet que sovint les distribucions diglòssiques responguin al disseny d'uns grups dominants capaços d'imposar la seva voluntat a la resta de la societat passa inadverent en les descripcions diglòssiques, una limitació que el mateix Ferguson reconeixia en una revisió recent del terme.» (Ferguson, 1991)

3. Substitució lingüística

Actualment hi ha al voltant de 7.000 llengües, segons la principal font de referència sobre la diversitat lingüística mundial (Ethnologue. SIL International Publications, s.d.). Però aquesta realitat varia. Especialment perquè algunes llengües desapareixen, quan deixen de ser usades pels seus parlants. Es coneix com a **substitució lingüística** el procés pel qual un grup humà abandona la seua llengua. Tot i que aquest procés de canvi social s'ha donat al llarg de tota la història, des de la segona meitat del segle XX s'ha accelerat. De fet, més de la meitat d'aquestes llengües estan amenaçades, perquè ja no són apreses per les noves generacions (Austin i Sallabank, 2011, pàg. 1-2).

Kloss (1984, pàg. 651, citat per Edwards, 2010) definia tres grans tipologies de substitució lingüística. D'una banda la desaparició d'una llengua per mort de la seua comunitat de parlants, per l'efecte de guerres, exterminis, epidèmies, catàstrofes o altres desastres que feien desaparèixer tota una comunitat lingüística. De fet, no era ben bé una substitució lingüística, si no una substitució poblacional que tenia la substitució sociolingüística com una de les seues conseqüències. D'una altra, la substitució d'una llengua per l'aproximació en la seua estructura lingüística a la de la llengua expansiva, que finalment dona lloc a la seua dialectalització, i la varietat recessiva acaba integrant-se com un dialecte més de la llengua expansiva. Finalment, la mort de la llengua per canvi lingüístic, això és, quan una comunitat abandona l'ús de la llengua pròpia per a adoptar-ne una altra. Aquesta última tipologia de substitució lingüística és la que més interès ha despertat en la sociolingüística, perquè ha estat la més corrent i més interessant sociològicament.

Primer de tot, tindrem en compte que en l'estudi de la substitució lingüística cal distingir entre les causes de la substitució lingüística (*per què* les llengües se substitueixen?) i els mecanismes mitjançant els quals les llengües se substitueixen (*com* se substitueixen les llengües?). Després d'haver tractat les causes i els mecanismes de substitució lingüística, tindrem en compte el model que proposa Fishman sobre la substitució lingüística. Aquesta proposta de l'any 1991 és un model que, llegit en una direcció, serveix per a donar explicació al procés de substitució lingüística, i llegit en la direcció inversa, serveix com a guia per a revernacularitzar una llengua que es troba en procés de substitució. El model ha tingut un impacte important, i posteriorment ha estat adaptat per espais de referència com Ethnologue (Lewis i Simons, 2010). De fet, un dels elements essencials de la proposta de Fishman, com la transmissió lingüística intergeneracional, ha estat àmpliament adoptat com a punt central en l'estudi de la substitució lingüística.

Bibliografia recomanada

En relació amb la substitució lingüística, podeu consultar en català el llibre de Carme Junyent (1992), sobre la vida i la mort de les llengües, i en anglès, el llibre fonamental de Fishman (1991), sobre el capgirament de la substitució lingüística. Ambdós parteixen d'una perspectiva del manteniment de la diversitat lingüística mundial, però altres autors com Edwards (2010) consideren el canvi lingüístic en una perspectiva més economicista i políticament liberal.

3.1. Causes i mecanismes

És reconegut àmpliament que els canvis en l'ús, el coneixement, o les actituds cap a les llengües tenen un origen social, i que els factors intrínsecament lingüístics no expliquen per què una llengua es deixa d'usar, o per què se n'adopta una altra. Qualsevol llengua és estructuralment vàlida per a qualsevol funció. I si té mancances, per exemple de lèxic per a algun camp concret com el lligat a les noves tecnologies, qualsevol llengua pot adaptar-ne de propi per als nous camps, o manllevar-ne d'altres llengües, tal com fan tota classe de llengües davant l'aparició de noves necessitats.

Així, els canvis sociolingüístics tenen una causa extralingüística. Però la detecció d'aquestes causes no és sempre clara. Ja Fishman (1972, pàg. 147-167) i Weinreich (1953, pàg. 203-221, 236-246), que van assentar l'estudi de la substitució lingüística, consideraven que un mateix factor, com la urbanització, podia produir efectes diferents en contextos diferents. I que en algunes ocasions podia ser favorable a la llengua recessiva, mentre que en altres podia ser-li completament desfavorable.

En l'estudi de la substitució lingüística cal tenir en compte els factors implicats, i distingir entre les *causes* de la substitució lingüística (el *per què*) i els mecanismes mitjançant els quals es produeix la substitució lingüística (el *com*). Així, en la substitució lingüística en què una comunitat va abandonant l'ús de la llengua pròpia fins que deixa d'utilitzar-la, hi actuen inicialment algunes causes macrosocials, que acaben promovent canvis microsocials, de tipus psicològic i psicosocial, en els individus. Com a conseqüència d'aquestes causes macrosocials, mesosocials i microsocials (el *per què*) es desenvolupen diferents canvis en el comportament, que són els mecanismes (el *com*), més fàcilment observables i mesurables, i que en últim terme tenen com a conseqüència la substitució lingüística. De fet, les causes, especialment les macrosocials, solen anar lligades amb processos que se solen produir fora del control del grup lingüístic, tot i que l'afecten intensament, com ara les polítiques homogeneïtzadores dels Estats nació, el lideratge de les elits que configuren i difonen nous hàbits socials, i ocupen espais de poder, o les dinàmiques socioeconòmiques com la modernització, que canvien els equilibris entre diferents grups lingüístics en contacte, i la seua autosuficiència. Però per si soles aquestes causes no són la manera en què la llengua se substitueix, i poden tenir un impacte sobre la societat durant molt de temps sense que hi hagi canvis perceptibles en el comportament dels parlants. Ben al contrari, els *mecanismes* s'activen quan els membres d'un grup lingüístic ja han adoptat el marc mental advingut per les causes macrosocials. En últim terme, els canvis es produeixen sota la *voluntat* del parlant de no usar la llengua.

Les *causes* (el *per què*) de la substitució lingüística, com la modernització o el canvi en les actituds lingüístiques, són factors que tenen un impacte sobre els parlants, però per ells mateixos no produeixen canvis sociolingüístics fins que

aquestes *causes* no activen els *mecanismes* (el *com*), que produeixen canvis en el comportament, molt més perceptibles, i que mostren canvis com l'abandó de l'ús de la llengua en alguns contextos concrets.

3.2. Causes

Les **causes** responen al *per què* es produeixen les substitucions lingüístiques. Les causes macrosocials poden ser polítiques i/o socioeconòmiques. Solen produir un impacte sobre la població durant un període llarg de temps en què encara no s'observen símptomes de substitució lingüística.

3.2.1. Polítiques (poder)

Els Estats nació apareixen com a actors polítics a partir del segle XVII a Europa. Anteriorment, el nucli de poder emergeix del rei, que té uns territoris i uns vassalls, dels quals pot extreure'n benefici en interès propi, i la religió i les esglésies són el principal motor dels conflictes europeus. Però la consolidació de l'Estat nació delimita territorialment aquests poders i associa el seu poder a l'existència d'un poble, que se suposa que té certa homogeneïtat nacional, social, cultural i religiosa, i que converteix els vassalls en ciutadans pels seus drets i deures amb l'Estat. Aquesta nova concepció de l'organització política té com a conseqüència un empeny superior de l'Estat a l'hora de definir els trets nacionals de la seua població, i per tant, una intervenció més gran en les qüestions relacionades amb la identitat, els trets culturals, els paràmetres ideològics i la homogeneïtzació de la seua població.

Les polítiques homogeneïtzadores dels Estats se solen situar en tres fronts: la bilingüïtzació (mitjançant l'ensenyament universal obligatori en la llengua del poder central), mesures contràries a l'ús de les llengües subordinades, i ideologies d'exaltació de la llengua nacional, que s'oposen a la resta de llengües i varietats, considerades *dialectes*, *patuesos*, *parles* i/o *xapurrejats*. Inicialment la capacitat de l'Estat per a intervenir en la vida dels seus ciutadans és relativament baixa, i en el seu objectiu d'homogeneïtzar els ciutadans, pràcticament només pot fer ús de l'Església, del servei militar i de la integració dels mercats. Però amb la difusió i la universalització del sistema educatiu, dels mitjans de comunicació i de l'Estat del benestar, la seua capacitat per a reconfigurar els aspectes nacionals de la població augmenta. Així, la universalització del sistema educatiu és bàsica per a entendre la capacitat dels Estats nació a l'hora de bilingüïtzar totes les poblacions perifèriques dels seus territoris, i difondre'n ideologies lingüístiques propícies a privilegiar la llengua de l'Estat nació, i els seus parlants, per sobre de les llengües perifèriques. També el disseny de les polítiques comunicatives estatals i la primordialitat de la llengua estatal en les cadenes públiques i privades, radiofòniques inicialment, i televisives posteriorment, reforçava la dissociació de la modernitat amb les llengües perifèriques. En bona mesura, aquestes polítiques comunicatives van posar la base de l'homogeneïtzació ideològica de la població, ampliant també el seu marc mental de les unitats locals a les unitats estatals, i fent-lo impermeable

tant a unitats subestatals com supraestatal. També tot l'aparell funcional de l'Estat (i de l'Església), inicialment format sobretot per les forces de seguretat, però posteriorment també per mestres i metges, situaven aquestes classes socials que tenien mobilitat arreu de l'Estat, i que sovint no coneixien la llengua del territori, en una posició social i econòmica més benestant que la de la població local.

La sociolingüística de tradició europea, i especialment la tradició en llengua catalana, ha tendit a destacar que aquests condicionants polítics que han desenvolupat els Estats nació europeus, es troben, en bona part, a l'origen de l'enconyiment de la diversitat lingüística europea al llarg del segle XX.

3.2.2. Socioeconòmiques

Sociolingüistes de la tradició anglosaxona, com Fishman, Dorian i Gal, van destacar que els canvis que es produeixen en l'àmbit socioeconòmic s'associen amb canvis sociolingüístics. En l'etiqueta de *modernització* s'engloba tot un seguit de canvis socials i econòmics que van tenir lloc en el pas de les societats agrícoles a les societats industrials, i que van donar lloc a fenòmens com la industrialització, la mobilitat social, l'ampliació de les comunicacions, les migracions, la urbanització o l'augment de la proporció d'assalariats. Tot i que alguns d'aquests efectes no són nous, el procés de modernització els va activar a partir del segle XIX, i com a conseqüència, en el segle XX s'ha vist també com s'accelerava l'enconyiment en la diversitat lingüística mundial.

Dorian (1981), en l'estudi de la substitució del gaèlic escocès a les Terres Altes d'Escòcia (Highlands), va detectar que ja en el segle XIX es va produir en aquest territori un canvi essencial per a entendre la substitució lingüística que es produiria el segle següent. Es va passar d'un sistema socioeconòmic basat en la tala dels boscos a la planificació d'una economia basada en les granges i la pesca. Aquest canvi va produir la dispersió dels parlants de gaèlic, va anar acompanyat d'una millora de les comunicacions per carretera, i també de l'arribada de nous pobladors anglòfons monolingües atrets pels avantatges del nou sistema econòmic. Aquests canvis socials de gran abast van tenir com a conseqüència el trencament de l'aïllament territorial, i es van produir canvis bàsics en les xarxes tradicionals d'amistat i de matrimoni en les comunitats. La transformació socioeconòmica d'aquell espai social, que fins aleshores havia assegurat el manteniment de la llengua, va tenir com a conseqüència la posterior substitució del gaèlic escocès.

Dorian explicitava que els canvis s'havien produït a causa de processos lligats amb la modernització, com ara la urbanització, la secularització o la nacionalització, i que les qüestions polítiques, com ara l'homogeneïtzació anglesa que el sistema educatiu del Regne Unit havia potenciat, no eren una causa directa de la substitució.

De fet, aquesta investigadora detectava que el procés de recuperació del gaèlic escocès era lent, i que arribava tard, perquè els canvis que s'havien produït en el marc socioeconòmic afectaven directament les condicions de la comunitat lingüística, perquè els parlants de gaèlic ja no eren l'*elit* del territori. El diagnòstic era similar al que altres investigadors feien per al gaèlic irlandès, on encara era més patent que els esforços polítics del govern del nou Estat irlandès per a revernacularitzar la llengua pròpia es trobaven amb unes dificultats molt àmplies lligades amb el camp socioeconòmic, per manca d'una comunitat de parla concentrada, moderna i urbana (Edwards, 2010, pàg. 31, 40-41).

També Gumperz (1982) va destacar que el component socioeconòmic era bàsic per a entendre el procés de substitució lingüística en un enclavament eslaus a Àustria (la Vall del Gail). Allà, l'eslovè era la llengua dels grangers i els treballadors, mentre que l'alemany era la llengua de l'elit aristocràtica i comerciant. Gumperz va apreciar que els parlants d'eslovè havien mantingut una xarxa molt densa de relacions fins que el procés de modernització va anar lligat amb una reconversió cap a una economia turística, la millora de les comunicacions amb l'exterior, la bilingüïtzació dels parlants d'eslovè amb el sistema educatiu i la immigració germanòfona. Al seu entendre, tots aquests elements havien produït uns canvis molt importants en les xarxes locals, atès que els individus havien reduït la seua dependència de les xarxes locals, havien ampliat les interaccions amb la ciutat i també les interaccions entre parlants d'una i altra llengua, la qual cosa havia trencat la delimitació clara que els parlants d'eslovè tenien entre els membres del seu grup i els *altres*, havia provocat la generalització de l'ús de l'alemany entre parlants d'eslovè, i finalment, havia restringit molt el coneixement de l'eslovè entre la població jove.

De fet, també la sociolingüística catalana va observar la importància dels processos de modernització socioeconòmica per a entendre els processos de canvi sociolingüístic. Ninyoles (1989, pàg. 66) destacava que «el moment que la industrialització aparella un creixent desenvolupament urbà, ambdós fenòmens mantenen un efecte sinèrgic sobre l'estructura sociolingüística que pot abocar a la normalització o a l'eliminació de les antigues formes d'expressió».

L'ascens social i les classes socials

Entre els processos socioeconòmics lligats amb la modernització destaca la mobilitat social. Així, una economia relativament liberalitzada obria les aspiracions de les persones a ascendir socialment. La mobilitat podia continuar sent, en realitat, molt restringida, però el fet era que bona part de la població estava en condicions de comportar-se com les classes socials superiors si pensava que aquests canvis podien obrir-li el camí per a ascendir socialment. D'alguna manera, les classes socials més altes buscaven la distinció en relació amb la *gent del carrer*, mitjançant la roba que usaven, la dieta, els hàbits socials, etc. Les classes mitjanes intentaven emular els comportaments d'aquestes classes altes. I a la vegada, les classes baixes intentaven emular les classes mitjanes (Bourdieu, 1979; Veblen, 1899). De fet, la llengua també era un fet socialment rellevant

en aquests processos de distinció i emulació social amb que es lligava la mobilitat social. Ho era en la forma de parlar, però també en les llengües usades. Per exemple, per a Dorian (1981, pàg. 37-40) l'adopció de l'anglès per l'elit escocesa durant el segle XIV va ser un canvi crucial en l'anglicització escocesa.

Les elits socials perifèriques, més lligades amb la construcció nacional dels Estats i la modernització econòmica liderada per altres elits estatals, com l'aristocràcia i les elits eclesials, solien ser les primeres a bilingüitzar-se, i posteriorment buscaven la distinció de la resta dels membres de la seua comunitat desenvolupant comportaments que emulaven els de l'elit estatal. Un d'aquests comportaments podia ser l'adopció generalitzada de la llengua estatal, fins al punt de trencar la transmissió familiar de la llengua recessiva. Amb l'ascens de la burgesia com a elit per tota Europa, i el trencament amb el vell règim dirigit per l'aristocràcia, la mobilitat social prenia encara més relleu en la vida social. Aquesta classe social burgesa es definia a partir del seu desenvolupament econòmic, que en bona part anava lligat amb el poder central de l'Estat i altres elits estatals, la qual cosa vinculava aquesta classe també amb l'adopció de la llengua *nacional* de l'Estat. En la cadena de l'ascens social s'acabaria estenent a les classes socials baixes. De fet, l'estatus d'una llengua i el dels seus parlants estaven associats. En una relació recíproca, quan l'estatus dels parlants d'una llengua era baix, la llengua es relacionava amb un estatus baix, i quan l'estatus d'una llengua descendia, també descendia l'estatus dels seus parlants.

Si bé el paper de l'ascens social ha estat un factor socioeconòmic ben definit en la seua implicació en el procés de canvi sociolingüístic, altres qüestions, com la urbanització, han tingut un paper més disputat. Tot i que per a Weinreich (1953, pàg. 238-239) la urbanització era un procés lligat amb la pèrdua de la diversitat lingüística, perquè la substitució solia afectar en primer lloc les ciutats i posteriorment s'estenia als pobles, per a Fishman (1972, pàg. 121-139) aquesta relació entre urbanització i substitució era més complexa del que pareixia. Observava que els processos de substitució se solien iniciar en les ciutats. Però també que en les classes mitjanes de les ciutats emergien els moviments per la revitalització d'aquestes llengües. Considerava que era molt més clar lligar la urbanització amb els processos d'innovació, i a que aquests canvis socials podien ser tant la substitució com la revernacularització.

La confrontació entre factors polítics i factors econòmics

La conjunció de factors polítics i factors socioeconòmics que hem vist aquí damunt pot ajudar a entendre la complexitat de les substitucions lingüístiques. Els factors polítics en bona mesura poden ajudar a entendre el procés de minorització sofert per bona part de les llengües perifèriques que a Europa no van disposar del control del poder que exercien les elits dels Estats nació. Els factors socioeconòmics també poden explicar per què moltes comunitats sociolingüístiques han mantingut les seues llengües al llarg d'alguns segles integrades en unitats polítiques més grans, que no afavorien les seues peculiaritats

lingüístiques, però fins que no es produeixen alguns canvis socioeconòmics cabdals, no s'observen transformacions importants en els comportaments sociolingüístics dels individus.

3.2.3. Causes psicològiques: coneixement, confiança i actituds lingüístiques. Adquisició

A causa dels canvis macrosocials es produeixen canvis en els individus i les seues interaccions. I bona part dels canvis del comportament tenen origen directe en l'àmbit psicolingüístic. Així, si les actituds dels parlants cap a la llengua pròpia empitjoren, i les actituds cap a la llengua expansiva milloren, els individus tindran major predisposició a usar més la llengua expansiva. De fet, també poden variar les competències lingüístiques en la llengua pròpia, i sobretot, la confiança que tenen els parlants quan usen aquesta llengua. Són canvis individuals, que es produeixen en l'ordre psicosocial, i que es troben en l'avantsala de la substitució lingüística. Fora dels casos de mort física dels parlants o rellingüificació, aquestes causes psicològiques són transformacions necessàries perquè els parlants acabin triant no usar la llengua pròpia amb membres del seu grup, o fins i tot, no transmetre-la als seus fills. Però quan la intensitat del canvi en les causes psicològiques és lleugera, no comporta una substitució lingüística, i de vegades, ni tan sols canvis en el comportament sociolingüístic. És per això aquestes qüestions es consideren *causes psicològiques*, i no *mecanismes*, pel fet que se situen en l'esfera individual de *per què* les persones deixen d'utilitzar una llengua, més que no pas el *com*. Es tracta, per tant, de *causes necessàries* perquè s'acabin produint processos de substitució lingüística.

Competència lingüística

L'adquisició de la llengua es troba en la base de la reproducció d'una comunitat lingüística. La sociolingüística distingeix quatre competències lingüístiques: entendre, saber parlar, saber llegir i saber escriure, que d'alguna manera provenen de la distinció entre la competència oral (entendre i saber parlar) i escrita (saber llegir i saber escriure), i la competència productiva (saber parlar i saber escriure) i receptiva (entendre i saber llegir). Vegeu-ho a la taula següent.

Taula 2. Competències lingüístiques orals, escrites, receptives i productives

	Oral	Escrita
Receptiva	Entendre	Saber llegir
Productiva	Saber parlar	Saber escriure

Font: elaboració pròpia

Però no solament els canvis en el coneixement de la llengua, com a factor aïllat, poden afectar el comportament dels parlants. En el marc de l'anàlisi sobre la motivació per a comunicar (*willingness to communicate*, WTC) també s'estudien les aptituds, les actituds, la motivació o l'ansietat que envolta els

parlants a l'hora d'utilitzar una llengua o una altra, i que d'alguna manera, poden explicar també el comportament sociolingüístic, tant amb membres del mateix grup com amb parlants d'altres llengües (Clément i Baker, 2001).

Actituds lingüístiques

Les persones poden pensar que totes les llengües del món s'han de conservar perquè formen part del patrimoni de la humanitat, o, ben al contrari, poden opinar que les societats són més eficients com menys llengües existeixin. Aquestes, i moltes altres creences, opinions, ideologies o actituds sobre les llengües formen part de la forma en què els individus comprenen i interpreten el seu entorn sociolingüístic. De vegades, s'ha destacat que les actituds dirigeixen la forma d'actuar dels individus i que, per tant, estan al darrere dels comportaments humans. En altres ocasions, s'ha destacat que hi ha una distància important entre el que pensen i el que acaben fent (o podem acabar fent). En tot cas, tant si aquesta vinculació és gran o menuda, és important entendre que en contextos multilingües és rellevant estudiar les actituds lingüístiques per tal d'entendre els canvis que es produeixen i que es poden produir en el comportament sociolingüístic. Per tant, cal tenir en compte que quan els parlants decideixen abandonar *voluntàriament* l'ús de la seua llengua, de forma lliure, induïda o coaccionada, possiblement podrem percebre que abans les actituds cap a les llengües del seu entorn han canviat.

Una de les propostes teòriques amb més èxit ha estat el de la *vitalitat etnolingüística* (Giles, Bourhis, i Taylor, 1977), que té en compte com els individus perceben la seua pertinença a les col·lectivitats, la fortalesa dels límits d'aquests grups, la possibilitat de pertànyer a diferents grups i la percepció de la vitalitat dels grups. Així, els individus de vegades es comporten de manera que no se'ls puga identificar amb una col·lectivitat, i en altres ocasions amb el seu comportament destaquen aquesta pertinença. En contextos de contacte de llengües, els grups sociolingüístics en què els seus membres tenen major vitalitat etnolingüística tenen més possibilitats de reproduir-se.

3.3. Mecanismes

Fins ara hem vist les causes macrosocials (polítiques i socioeconòmiques) i psicolingüístiques. Les causes ens ajuden a entendre *per què* es produeixen les substitucions lingüístiques. Però aquestes causes poden tenir un impacte sobre la població durant dècades, o fins i tot segles, sense que es puguin observar símptomes clars que el procés de substitució lingüística portarà a l'extinció de la llengua. L'Estat pot haver minoritzat la llengua en l'esfera pública i l'ensenyament, el procés de modernització ha pogut associar la llengua minoritzada amb l'endarreriment i la pobresa, i fins i tot els parlants han pogut assumir que la seua llengua no és vàlida per a la vida *moderna*, que no es pot ni tan sols escriure, o fins i tot poden pensar que només és un dialecte. Però tot i així, els parlants poden continuar reproduint els patrons d'ús històrics i utilitzar aquesta llengua amb els membres del seu grup, en els usos públics comu-

nitaris, i a pesar del desplegament de les causes, la llengua pot continuar sent hegemònica en l'àmbit familiar. Les causes macrosocials i psicolingüístiques de la substitució lingüística s'haurien desplegat del tot, però els mecanismes de la substitució no s'haurien activat (encara).

Així, els *mecanismes* expliquen *com* se substitueix una llengua. Són fets que empíricament es poden mesurar de forma més clara, i que tenen a veure més amb el comportament dels individus. Els indicadors que es poden observar des de l'inici de la substitució lingüística són diversos: des de la universalització de l'aprenentatge de la llengua expansiva fins a la pèrdua d'ús en alguns àmbits socials. Amb tot, aquests indicadors que apareixen de bon principi no comporten que el procés continue fins al punt final. Però també és cert que quan aquest procés social arriba al seu punt final, amb la mort de l'últim parlant d'aquesta llengua, el procés ha passat pel seu punt crític molt abans. En tot aquest procés borrós, s'ha generalitzat la idea que va proposar Fishman que la substitució lingüística té el seu punt d'inflexió més important en el trencament de la transmissió lingüística dels progenitors als seus fills, canvi que la situa com a llengua amenaçada.

Així, entre els mecanismes (com se substitueixen les llengües) cal distingir entre

- 1) alguns **síntomes** que ens poden indicar un canvi lingüístic,
- 2) els **mecanismes necessaris** perquè s'acabe produint una substitució lingüística, però que si ocorren aïllats, per ells mateixos, no són suficients perquè es produïska una substitució lingüística, i
- 3) els **mecanismes suficients** (i necessaris) que ens indiquen que la substitució lingüística està passant pels seus punts més crítics.

3.3.1. Síntomes

Les *causes* tenen en compte *per què* es produeixen les substitucions lingüístiques i són presents ja molt abans que s'iniciï el procés de substitució lingüística. És per això que tractem les causes macrosocials (polítiques i socioeconòmiques) i psicolingüístiques (actituds lingüístiques). Però l'inici d'un procés de substitució lingüística és molt difícilment perceptible fins que no s'activen els mecanismes de substitució lingüística (*com* se substitueix la llengua). De fet, no és fàcil aïllar canvis concrets que d'alguna manera puguin indicar quan hi ha un procés de substitució obert i quan no.

En primer lloc tindrem en compte els *síntomes* de la substitució lingüística, que poden ser presents (o no) en diferents contextos multilingües, els quals poden acabar desembocant en una substitució lingüística. Els síntomes, per ells mateixos, no comporten una substitució lingüística. D'alguna manera els *síntomes* donen compte de *què* ocorre en el procés de substitució lingüística

en un principi, com ara la degradació de la llengua recessiva i la convergència estructural cap a la llengua substituent, la degradació de l'estatus de la llengua i el dels seus parlants, l'ús alternat de la llengua recessiva amb la llengua expansiva, o la reducció de l'ús entre els jòvens. El *síntoma* mostra canvis que s'estan produint, però per ell mateix no explica el canvi sociolingüístic. I bé es pot donar també el cas de substitucions lingüístiques en absència d'aquests símptomes. Per exemple, Dorian (1981) destacava que es podia donar el cas de processos ràpids de substitució lingüística en què l'estructura de la llengua recessiva no havia rebut un impacte significatiu, i els seus parlants no havien incorporat l'alternança de les dues llengües en els seus hàbits quotidians.

Degradació de l'estatus: patuesització

En el marc de les dinàmiques homogeneïtzadores d'un Estat fortament centralista, a França es va popularitzar el terme despectiu patuès (*patois*) per a referir-se a totes aquells parles que es considerava que no havien arribat a singularitzar-se suficientment, i per extensió, a totes les llengües diferents del francès. És per això que la degradació de l'estatus de les llengües (i dels seus parlants) pot ser referida com un procés de *patuesització*, en què es generalitza la convicció que la llengua recessiva no existeix com a tal, sinó que és una suma de parles locals no sistematitzades (ni sistematitzables), àgrafes, i de les quals se solen destacar les diferències, més que no pas les similituds, disgregant-ne la unitat lingüística. La patuesització seria un procés invers a l'estandardització, que potencia la unitat lingüística per damunt de les peculiaritats locals, i pel qual han passat la major part de les llengües nacionals en consonància amb els interessos de cohesió nacional. Associada amb la degradació de l'estatus de la llengua, se sol produir també la degradació de l'estatus dels parlants, que sol produir-se per la manca de reconeixement i oficialitat de la seua llengua, de centres urbans en la comunitat lingüística, per l'aïllament geogràfic o perquè el gruix dels seus parlants estan mancats de força econòmica.

Obsolescència: interferències, erosió i convergència de l'estructura de la llengua

Quan la degradació de l'estatus de la llengua és assimilat pels seus parlants, sol anar acompanyat de l'absència de qualsevol referent estàndard de la llengua. El contacte quotidià amb l'estàndard de la llengua expansiva, i la manca de referència d'un estàndard de la llengua recessiva, debilita la capacitat d'autocontenció de la llengua, i es produeix un nombre més alt d'interferències en tots els nivells lingüístics. La llengua recessiva convergeix estructuralment amb la llengua expansiva, es perden distincions fonètiques que no existeixen en la llengua expansiva, i desapareix el lèxic especialitzat. És discutit si aquests canvis, juntament amb la patuesització, són símptomes de la substitució, pel fet que alguns consideren que la substitució lingüística es pot produir sense que tingui lloc l'obsolescència estructural, mentre que altres consideren que sí que hi ha substitucions per la via d'aquesta dialectalització. En ocasions, amb l'adopció de la llengua expansiva poden quedar restes de la

llengua recessiva, que es coneixien com *influències del substrat lingüístic*. O es poden acabar creant noves llengües, conegudes com *pidgins*, *criolls* i llengües mixtes.

Alternança de codis

L'ús simultani de dues llengües en una mateixa conversa per part d'un mateix parlant es considerava que es devia al fet que aquest parlant no tenia competència real en una de les dues llengües. O també es podia interpretar com un indicador clar que en un procés de substitució lingüística, la llengua expansiva estava penetrant sense aturador aparent en la quotidianitat dels parlants. Però la sociolingüística ha destacat que, ben al contrari, l'alternança de codis pot obeir a diferents funcions sociolingüístiques, i que els parlants bilingües fan ús dels seus coneixements lingüístics amplis, i els dels seus interlocutors, per a desenvolupar un seguit de recursos sociolingüístics amb l'alternança de diferents codis. Aquests recursos de l'alternança de codis poden servir per a marcar el canvi d'interlocutor, o la focalització en un d'ells, assenyalar el sentit metafòric d'un passatge o crear un marc suspès en què cal no prendre al peu de la lletra les paraules emeses.

Però un dels aspectes que ens interessa destacar és el fet que mentre investigadors, com Gal (1979), apuntaven que l'alternança de codis era abundant en el procés de substitució de l'hongarès a Àustria, Dorian (1981, pàg. 112) destacava que en el procés de substitució els parlants no arribaven a alternar l'ús del gaèlic i l'anglès. Aquesta divergència de situacions apunta que l'alternança pot ser només un símptoma del canvi, però que és lluny de ser un mecanisme necessari en la substitució lingüística.

3.3.2. Mecanismes necessaris

Els mecanismes són els factors que expliquen *com* (i *quan*) es produeix la substitució lingüística. Es tracta de fets inicials, que per ells mateixos no comporten una substitució lingüística, però que són necessaris perquè s'acaben desenvolupant aquells fets més centrals que són la substitució lingüística. En primer lloc ens referirem a dos mecanismes *necessaris* per a la substitució lingüística, com ara la bilingüïtzació de la població i la distribució funcional de la llengua. Posteriorment ens referirem a dos mecanismes *suficients* del procés de substitució, amb els quals es considera que la substitució s'ha engegat amb claredat: el canvi de les tries lingüístiques amb membres del grup i el trencament de la transmissió familiar de la llengua.

Bilingüïtzació

L'adquisició de la llengua expansiva per part dels parlants de la llengua minoritzada és un pas necessari perquè un procés de substitució lingüística s'acabe desenvolupant. Se sol produir pel procés d'homogeneïtzació que els Estats nació exerceixen sobre les minories nacionals del territori propi. Inicialment mit-

jançant el servei militar obligatori o l'acció de l'Església. Però posteriorment la bilingüització es produeix per l'expansió de l'ensenyament universal i obligatori, que només té en compte la llengua oficial de l'Estat, amb la qual universalitza també el coneixement de la llengua estatal, i les llengües perifèriques passen a ser parcials.

La major part dels sociolingüistes han tendit a considerar que la bilingüització és una causa necessària per a la substitució lingüística, però que, per ella mateixa, no desenvolupa la substitució (Vallverdú, 1982, pàg. 47; 2013, pàg. 61). Dorian (1981), per exemple, destaca que la bilingüització en anglès dels parlants de gaèlic no era l'única causa del procés de substitució, i que es podia donar el cas que la bilingüització desembocara en un manteniment estable del gaèlic. Aquesta bilingüització només acabava en substitució en un context d'hostilitat i prejudicis cap a la llengua, com havia estat el cas escocès dels Highlands.

Distribució funcional

Algunes vegades, l'ús de les llengües es distribueix funcionalment, i la llengua expansiva ocupa els espais formals i institucionals, mentre que la llengua recessiva manté el seu ús quotidià dintre de la comunitat. Això ocorre quan els parlants de la llengua recessiva han adquirit també competències lingüístiques en la llengua expansiva, i han rebut incentius amb la pressió del poder polític central i el seu control de les institucions (ensenyament, Església, administracions locals...), hem tractat aquesta distribució funcional més amunt, en l'apartat «Distribució funcional (diglòssia) i àmbits socials».

Segons bona part de la sociolingüística consensualista, la distribució funcional de la llengua seria una realitat que, si es mantinguera estable, no donaria lloc a la substitució lingüística. Es tractaria, doncs, d'un símptoma o un mecanisme *necessari* de substitució lingüística. Però per a la sociolingüística del conflicte, la distribució funcional no era solament necessària per a la substitució, sinó tan sols una fase inestable d'un procés, diacrònic, que es dirigia indefectiblement cap a la substitució lingüística, i, per tant, n'era un mecanisme *suficient*. La llengua expansiva no ocupava de cop tots els espais socials d'una comunitat lingüística minoritzada, sinó que el procés s'iniciava en els àmbits més formals, per a passar a ampliar-se en els àmbits informals, entre membres del mateix grup, i en l'àmbit familiar. Així, la penetració de la llengua en els espais més formals, el que històricament s'havia denominat *diglòssia*, formava part del procés de substitució lingüística.

3.3.3. Mecanismes suficients

Els *mecanismes* que hem vist més amunt són *necessaris* perquè s'acabe desenvolupant una substitució lingüística, pel fet que en el procés d'extinció d'una llengua, en primer lloc, la població aprèn la llengua expansiva, i posteriorment, incorpora aquesta segona llengua als usos més formals de la comunitat.

Però aquests *mecanismes necessaris* per ells mateixos no són *suficients* per al desenvolupament d'una substitució lingüística. Especialment des del punt de vista dels corrents sociolingüístics consensualistes es considera que una comunitat pot consolidar l'ús de la llengua pròpia en àmbits comunitaris i informals, sense que aquesta estabilitat corra perill. Perquè pot mantenir normes socials molt estrictes que afavoreixin l'ús de la llengua de la comunitat en els àmbits informals, com ara la família, el veïnatge i altres membres de la comunitat.

El procés de substitució lingüística s'inicia de forma indiscutible quan es desenvolupen els *mecanismes suficients*, com ara quan els membres de la comunitat deixen d'utilitzar entre ells la llengua històrica en usos informals o quan deixen de transmetre-la als fills. A continuació veurem aquestes dues qüestions més a fons.

Canvis en la llengua endogrupal

Quan els membres d'un grup lingüístic utilitzen la llengua amb la resta dels membres del grup es manté el mecanisme bàsic pel qual les llengües perviuen. La llengua defineix la pertinença dels parlants al seu grup, i el grup es defineix per la pervivència de l'ús de la seua llengua. Quan aquestes normes sociolingüístiques canvien, podem identificar el trencament d'un dels principals factors que han fet perdurar la llengua i la seua comunitat lingüística. En els processos de substitució lingüística, entre un punt inicial en què una llengua vehicula el grup sociolingüístic, i un altre de final en què aquest grup n'abandona l'ús, un dels punts crucials és quan les normes endogrupal varien perquè la llengua recessiva deixa de vehicular les relacions entre els membres del grup (Boix i Vila, 1998, pàg. 188-192).

Fishman (1965) proposava que en contextos multilingües era rellevant l'estudi de *qui usa quina llengua amb qui i quan* (*who speaks what language to whom and when*). Els grups sociolingüístics es defineixen per l'existència d'una llengua endogrupal (*within-group* o *intragrupal*), en què els parlants consideren que aquesta llengua és més apropiada per a les interaccions entre membres del grup. En general, les normes socials es relacionen amb la pertinença al grup, que fa referència tant a l'adscripció subjectiva que els parlants fan al seu grup, com a la mateixa delimitació del grup, i qui hi pertany. Quan l'ús de la llengua deixa de ser un marcador de pertinença al grup, l'existència mateixa del grup es posa en dubte, i la base interaccional que sustenta la pervivència de la llengua, i el seu lligam amb la comunitat, entren en crisi.

Transmissió lingüística intergeneracional

Ja els primers sociolingüistes destacaven que en els canvis sociolingüístics produïen diferències generacionals molt importants, i que els jòvens feien menys ús de la llengua recessiva que no pas els adults (Weinreich, 1953, pàg. 211-216,

237-238). Altres investigadors, com Susan Gal (1979), també destacaven que les diferències generacionals indicaven el canvi sociolingüístic, però que, per elles mateixes, no explicaven *per què* i *com* s'estava produint el canvi.

Per a bona part d'aquests sociolingüistes la família era el principal bastió en el manteniment i el canvi sociolingüístic (Dorian, 1981, pàg. 105). Però va ser Fishman (1991, 2001) qui finalment va situar la transmissió de la llengua dels pares als fills com el punt crucial en què una llengua es debatia entre el manteniment i la substitució: «el manteniment lingüístic implica la transmissió intergeneracional de la llengua; és a dir, ha de ser transmesa de pares a fills a través de les generacions successives». Així, en propostes posteriors com les de la Unesco (2003), el trencament de la transmissió intergeneracional era el canvi entre una situació de vulnerabilitat a una d'amenaça.

3.4. Capgirament de la substitució lingüística

Fishman va anar més enllà de l'estudi de la substitució lingüística, i l'any 1991 va proposar una escala per al capgirament de la substitució lingüística (en anglès *reversing language shift*, o RLS), que va denominar escala d'interrupció intergeneracional gradual (GIDS, en les seues sigles en anglès *graded intergenerational disruption scale*). Amb la proposta, dibuixava els estadis pels quals una comunitat lingüística ha de passar per a recuperar l'espai perdut per la seua llengua. Aquesta escala segmenta en vuit fases el procés que una comunitat lingüística ha de desenvolupar per a passar de la fase de l'extinció lingüística fins que la llengua recupera l'espai en la comunitat lingüística. En els vuit nivells de l'escala, els més alts (fins al 8) són els que la llengua té una situació més complicada per a la pervivència, mentre que els valors més baixos (fins a 1) la llengua ha recuperat l'espai social quotidià i part de l'ús institucional.

Taula 3. Escala d'interrupció intergeneracional (GIDS) proposada per Fishman

8. Reconstrucció de la llengua en recessió amb ajut dels darrers parlants.	4. La llengua s'introdueix en l'ensenyament primari obligatori.
7. La llengua és parlada per gent gran (que ja no tindrà fills).	3. Ús de la llengua a l'esfera inferior de treball (fora de la comunitat), que implica interacció amb membres que no en són parlants.
6. Consecució de l'oralitat informal entre persones de diferents generacions, concentració demogràfica dels parlants, i reforçament institucional.	2. Ús de la llengua en comunicacions institucionalitzades, als serveis públics governamentals i als mitjans de comunicació inferiors.
5. Alfabetització a la llar, a l'escola i a la comunitat.	1. (Algun) ús de la llengua als nivells educatius, ocupacionals, governamentals, i mitjans de comunicació de massa superiors.

Font: Fishman (1991)

En l'etapa 8 els parlants de la llengua recessiva són vells i estan socialment aïllats. La llengua és a punt d'extingir-se amb la mort d'aquests parlants. Els adults han de poder recuperar aquesta llengua a partir del coneixement que aquests vells tenen. En l'etapa 7 els parlants de la llengua estan socialment integrats i són actius. Però ja han superat l'edat de tenir fills. És per això que la base de la revernacularització es troba en l'etapa 6, en què els adults com-

petents transmeten la llengua als fills, i així es restableix l'oralitat informal entre diferents generacions de les mateixes famílies. A més, s'aconsegueix la concentració demogràfica dels parlants en veïnatsges, amb el reforç de les institucions. D'alguna manera, l'assoliment de l'etapa 6 és bàsica per a recuperar la llengua en l'espai familiar, del veïnatge i la comunitat.

En l'etapa 5 les mesures van dirigides a revocar la distribució funcional de la llengua (diglòssia), i l'alfabetització de la llar es complementa amb l'escola i els esforços de la comunitat. En l'etapa 4 s'aborda el paper de les institucions, que més enllà de la comunitat, asseguruen la introducció de la llengua recessiva en l'educació obligatòria. En l'etapa 3 es recupera la llengua en l'àmbit laboral, en espais on hi ha interaccions amb persones de fora del barri o la comunitat. En l'etapa 2 es recupera la llengua en les institucions locals i els mitjans de comunicació de proximitat. En l'etapa 1 la llengua recupera espai en els nivells més alts del sistema educatiu, laboral, governamental i dels mitjans, tenint en compte que Fishman proposa un model dirigit a grups lingüístics minoritaris que s'insereixen en comunitats d'abast més ampli, i que per tant, no es tracta del nivell de reconeixement que podria assolir el grup amb la independència completa.

L'escala proposada per Fishman, a més, té un avantatge: es pot llegir en dues direccions. Si es llegeix en el sentit que ho hem fet (en ordre descendent) desgrana el procés de recuperació d'una llengua, dels àmbits més familiars, quotidians i comunitaris, fins a la recuperació dels espais institucionals. Però si la llegim en direcció oposada (en ordre ascendent), desglossa el procés de substitució lingüística, dels àmbits més institucionals fins a la pèrdua dels espais comunitaris i, finalment, els familiars. Fixeu-vos que la revisió sobre les causes i els mecanismes de substitució lingüística que hem proposat més amunt segueix també aquest patró.

Amb posterioritat a l'escala de Fishman s'han proposat altres escales alternatives o complementàries, però que en el fons comparteixen el mateix rerefons teòric, on la reproducció de la llengua en l'àmbit familiar ocupa l'espai central, seguit de l'espai que la llengua ocupa en l'àmbit comunitari i del veïnatge, per destacar finalment la superació, o si més no, la moderació, en la distribució funcional de la llengua, especialment en el camp educatiu. D'aquestes escales cal destacar l'EGIDS (*Extended Graded Intergenerational Disruption Scale*) que van proposar Lewis i Simons (2010) i que utilitza Ethnologue el web de referència per a comptabilitzar les llengües del món i exposar una visió general sobre la seua situació sociolingüística. L'escala ampliada compta amb 13 nivells, tot i que conserva l'equivalència amb les numeracions de l'escala de Fishman. En els estadis on la llengua està a punt d'extingir-se, es distingeix les situacions en què els parlants vells usen activament la llengua (8a) dels contextos en què la segregació social i espacial no els permet usar-la (8b). També situa una fase abans de l'extinció (10), quan es manté una identitat ètnica al voltant de la llengua malgrat que ja no hi hagi parlants patrimonials (9).

També en l'estadi 6, sobre la transmissió familiar, s'observa una distinció entre la fase en què la llengua es considera vigorosa i continua desenvolupant el paper de llengua endogrupal de forma generalitzada (6a) hi ha trencament del paper endogrupal de la llengua i es passa a considerar una llengua amenaçada (6b). Novament, el trencament de la transmissió lingüística familiar és l'estadi en què la llengua ja s'etiqueta com a substituent (7). Finalment, com es veu en la taula 4, l'EGIDS permet ampliar l'escala a totes les llengües del món, i no només a les minoritzades dintre dels Estats, i per això amplia la distinció entre llengües d'àmplia comunicació (3), llengües regionals (2), llengües estatals (1) i llengües internacionals (0).

Taula 4. Escala EGIDS (Ethnologue) amb agrupament per estadis institucionals, vigorosos, d'amenaça, substitució i extinció, proposada per Lewis i Simons

Institucional	0	Internacional: s'utilitza àmpliament entre els Estats per al comerç, l'intercanvi de coneixement, i la política internacional.
	1	Estatal: s'utilitza en l'educació, el món laboral, els mitjans de comunicació i el govern en l'àmbit estatal.
	2	Regional: s'utilitza en l'educació, el món laboral, els mitjans de comunicació i el govern en les principals subdivisions administratives d'un Estat.
Vigorosa	3	Comunicació àmplia: s'utilitza en el món laboral i els mitjans de comunicació, però no té un estatus oficial.
	4	Educativa: té un ús vigorós i un sistema educatiu institucional ampli que sosté l'estandardització i la literatura.
	5	En desenvolupament: té un ús vigorós, però amb una literatura en format estandarditzat utilitzada només per alguns, que no és generalitzat o sostenible.
	6a	Vigorosa: s'utilitza per a la comunicació cara a cara per totes les generacions i la situació és sostenible.
Amenaçada	6b	Amenaçada: s'utilitza per a la comunicació cara a cara dins de totes les generacions, però està perdent usuaris.
Substitució	7	Substituït-se: els de la generació en edat de procrear poden utilitzar-la entre ells, però no la transmeten als fills.
Extinció	8a	Moribunda: només queden usuaris actius de la llengua en la generació dels avis i més grans.
	8b	Gairebé extinta: només queden usuaris en la generació dels avis o més grans, i tenen poques oportunitats d'utilitzar-la.
	9	Dorment: serveix com a recordatori de la identitat patrimonial d'una comunitat ètnica, però el domini de la llengua és simbòlic.
	10	Extinta: no s'utilitza i ningú conserva un sentit d'identitat ètnica associat amb la llengua.

Font: Lewis i Simons (2010)

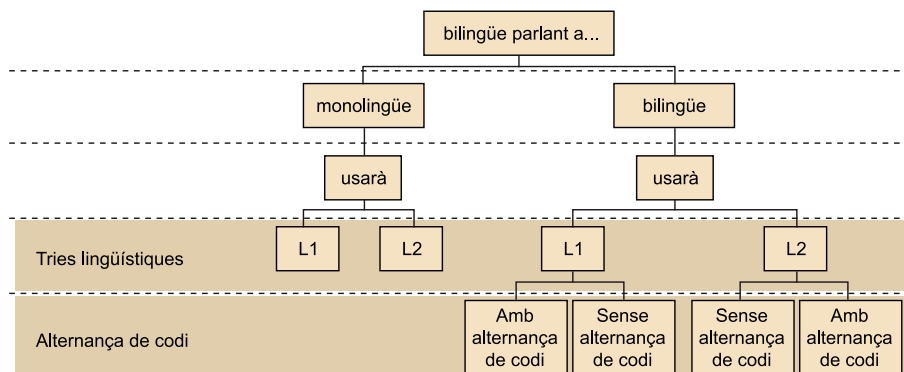
Alguns investigadors crítics han destacat que és complicat encaixar algunes realitats al model proposat per Fishman, i que es poden complir simultàniament factors de diferents estadis, i que la seua naturalesa lineal i monodireccional no fa possible fer recorreguts alternatius als que es plantegen d'un estadi a l'altre.

4. Tries lingüístiques i xarxes socials

4.1. Tries lingüístiques, alternança de codis

Els parlants multilingües poden utilitzar diferents llengües en una mateixa activitat comunicativa. Cal distingir la tria lingüística (*language choice*) de l'alternança de codis (*code-switching*). Així, la tria de llengües és l'*adopció consistent i sistemàtica d'una varietat lingüística* d'un parlant cap a un altre, mentre que l'alternança de codi es refereix a l'*ús consecutiu de dos o més codis lingüístics* per part d'un mateix parlant en una interacció o una conversa (Boix-Fuster i Vila i Moreno, 1998, pàg. 246-247). Per més que la tria lingüística és la consolidació de l'ús d'una única llengua en adreçar-se a un interlocutor, es pot continuar produint l'alternança de codis en el marc d'aquesta llengua base. De fet, en alguns casos, la mateixa alternança sistemàtica de dues llengües pot constituir la tria lingüística habitual en una comunitat de parlants. Per tal de resumir-ho, Li Wei proposava l'esquema següent:

Figura 3. Tries lingüístiques i alternança de codis

Font: Li Wei (2000)

Els parlants bilingües, i que, per tant, són competents en dues (o més) llengües, es poden dirigir a altres parlants bilingües o monolingües. Quan ho fan a parlants monolingües, el parlant bilingüe tendirà a parlar la llengua de l'altre, i per tant, farà una *tria lingüística* de la seua primera llengua (L1) si l'altre és membre de la seua comunitat, o triarà la seua segona llengua (L2) si l'altre no és membre de la comunitat lingüística. Però quan el parlant bilingüe s'adreça a un altra persona que també és competent en aquestes dues llengües, triarà una de les dues com a llengua base en la seua conversa (*tria lingüística*), i com que els dos són competents en més d'una llengua, també podrà incorporar aquesta altra llengua en la conversa i utilitzar tots els recursos comunicatius que acompanyen les *alternances de codi*, estudiats per la sociolingüística de la interacció.

4.2. Xarxes socials: manteniment i canvi lingüístic

L'individu i la societat s'influeixen mútuament i de forma constant. El comportament dels individus està generat, en bona mesura, per l'impacte del seu entorn social més immediat i també pel de les organitzacions i les grans estructures socials. A la vegada, les societats es formen per agregats d'individus que s'ordenen d'una forma determinada, i per tant, el comportament de les persones reproduceix i canvia aquestes estructures socials. Les ciències socials han observat aquesta interacció entre individus i societat, mantenint un debat sobre quins aspectes d'aquesta interacció cal destacar.

L'anàlisi macrosocial, del qual tracta aquest mòdul, ha tendit a tenir en compte com s'organitzen les societats. L'anàlisi microsocial, que tracta la sociolingüística de la interacció, s'ha ocupat sobretot d'observar com és el seu comportament dels individus, i com es veu afectat per la societat. Des d'ambdós perspectives, però, s'ha privilegiat l'estudi dels atributs dels individus, això és, de les seues condicions personals (edat, gènere, llengua inicial, actituds...), per a explicar-ne el comportament.

Entre aquestes dues visions ha emergit una perspectiva mesosocial, que intenta entrellaçar-les d'una forma més intensa, per tal d'observar com els grans canvis socials afecten la quotidianitat de les persones i acaben canviant-ne el comportament, i de la mateixa manera, com els canvis menuts en els comportaments individuals acaben tenint com a conseqüència canvis socials de gran abast.

Una de les perspectives privilegiades en aquesta anàlisi mesosocial ha estat l'**anàlisi de xarxes socials**. Distanciant-se de les perspectives atributives, o millor dit, complementant-les, ha incorporat l'anàlisi les *interaccions socials* com a punt central. En el fons d'aquestes propostes hi ha la percepció que el comportament dels individus es deu en bona mesura a les seues interaccions quotidianes, i que aquestes interaccions particulars són les que acaben estructurant la societat, ja siga per la seua reproducció o pel seu canvi.

Si bé la sociologia es forma a finals del segle XIX i principis del XX, l'anàlisi de xarxes socials es desenvolupa posteriorment, a partir de la segona meitat del segle XX. La sociolingüística, lluny de ser aliena a aquest origen, es troba ben imbricada en la gestació de l'anàlisi de xarxes socials. Tot i que se sol considerar que el psicòleg social Jacob L. Moreno (1934) és a l'origen d'aquesta metodologia amb l'ús del sociograma per a analitzar les interaccions entre individus, un any abans Leonard Bloomfield (1933, pàg. 46-47) ja proposa el que posteriorment es coneixerà com a sociograma per a analitzar la realitat sociolingüística: «Imagineu un enorme quadre amb un punt per a cada parlant que pronuncia una frase, amb una fletxa dibuixada en el gràfic que assenyala des del seu punt fins al punt que representa cadascun dels seus oients».

Anys després, la sociolingüística també va ser capdavantera en el desenvolupament de l'anàlisi de xarxes com a ferramenta d'anàlisi en ciències socials. L'any 1979 Susan Gal publicava l'obra *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*, en la qual intentava explicar quins són els factors implicats en la substitució lingüística a Felsőőr, una àrea de llengua hongaresa a Àustria (Oberwart en alemany). Tot i que en aquesta àrea l'hongarès havia conviscut amb l'alemany al llarg de quatre segles, en aquell moment s'estava produint un procés de substitució evident. Per a la investigadora el traspàs d'aquest territori d'Hongria a Àustria com a conseqüència dels tractats de la Primera Guerra Mundial no n'eren el factor principal.

A Felsőőr, la distinció més rellevant era entre llauradors (*peasants*) i treballadors industrials (*workers*). També hi havia un gruix molt important de població que se situava entre una categoria i l'altra, perquè combinava tant tasques en l'agricultura familiar com tasques de jornaler fora del món agrícola. A més, el treball agrícola s'associava amb l'hongarès i la vida tradicional, mentre que l'alemany s'associava amb la modernitat, la ciutat i les noves oportunitats laborals de treballar per a altres. Alhora, des de la Segona Guerra Mundial el sector agrícola havia entrat en crisi, i els treballs assalariats, com el treball en la construcció del ferrocarril, comportaven un capital econòmic superior i prestigi per als individus, ja que els oferien unes possibilitats d'ascens social molt evidents. Per a Gal el procés de *modernització* econòmica va acabar lligant l'hongarès amb la pagesia i l'alemany amb els nous treballs dels assalariats.

On més clarament s'observaven aquests canvis era en l'**àmbit familiar**, i en el seu paper en el manteniment i el canvi sociolingüístic. Els canvis que s'estaven produint amb la modernització socioeconòmica havien debilitat aquesta peça essencial en la reproducció lingüística: l'estructura familiar tradicional (família extensa). I ho exemplificava amb les dones germanòfones casades amb hòmens hongaresòfons. Les dones parlants d'alemany que es casaven amb un llaurador aprenien l'hongarès, perquè vivien amb els progenitors del seu marit en famílies llauradores. Ben al contrari, les parlants d'alemany que es casaven amb un home que no era llaurador no aprenien l'hongarès. De fet, s'establien a viure només amb el marit (i els fills), i es trencava la cohesió familiar de les tres generacions de les famílies lligades amb l'agricultura tradicional.

Aquesta cohesió era cabdal per a entendre com es conformava la divisió del treball i com aquesta tenia conseqüències socials. En les famílies llauradores, a la dona de llengua alemanya, inicialment monolingüe, només el marit li parlava en alemany. Però la dona no desenvolupava la seua tasca quotidiana amb el marit, si no que ella treballava amb la mare d'ell, en les cures personals i domèstiques, i ell ajudava el seu pare, en les faenes agrícoles. L'entorn més immediat, com els veïns i amics que ajudaven en les tasques de la casa, usaven només l'hongarès malgrat la presència de la germanòfona.

Ben al contrari, les parlants d'alemany que s'havien casat amb un no-llaurador vivien només amb el marit, i el seu treball assalariat feia que la dependència de les propietats dels seus progenitors fossin escasses. Així, el reforç per a aprendre hongarès, com també la sanció i el constrenyiment per no aprendre'l, era molt menor en les noves estructures familiars (i socials) associades amb la modernització, perquè la font d'ingressos principal era independent de la família extensa.

De fet, una dinàmica similar ocorria amb les noies joves d'origen lingüístic hongarès. Gal observava que pràcticament cap de les noies que havia estudiat usava l'hongarès, independentment de les seues relacions amb el món agrícola tradicional. Aquestes noies intentaven dissociar-se del seu origen agrícola, i per tant, de la llengua hongaresa. Ben al contrari, entre els nois joves sí que hi havia cert ús de l'hongarès si la seua xarxa social era més llauradora. Aquesta diferència de comportament entre nois i noies es devia al fet que era una societat tremendament dominada per l'home, i per a la dona l'única forma de trencar (parcialment) amb aquesta dominació patriarcal i familiar era aprendre una professió i/o emigrar a la ciutat. Aquesta aspiració reduïa l'interès de les dones per l'herència de les propietats familiars, i de forma similar a les dones germanòfones dels assalariats, els preocupava poc si els vells llauradors refusaven ajudar-los, o les consideraven altives per no usar o aprendre l'hongarès.

En definitiva, Gal observava com el poder i la capacitat de constricció que les generacions més grans, i propietàries, podien desplegar sobre les filles o les dones dels fills es veien altament debilitades amb el procés de modernització, i això tenia unes conseqüències sociolingüístiques clares: l'avenç del procés de substitució de l'hongarès per l'alemany.

De fet, el paper de les llengües en les possibilitats de trobar parella també era important. El sociòleg Bourdieu (2004) explicava en el seu estudi sobre una regió occitana que, en l'estructura tradicional, els fills primogènits heretaven les propietats familiars, i per tant es convertien en els pilars principals de la propietat, i també en els més preuats en els aparellaments. De fet, sovint aquests aparellaments superaven les aspiracions dels fills i eren conseqüència de pactes familiars. Però amb la modernització socioeconòmica, i la pèrdua de la preponderància agrícola, aquests primogènits havien deixat de ser el bé més preuat en el renovat espai social, i s'havia generalitzat el celibat entre aquests hòmens, hereus de les propietats agrícoles. No sense ironia, Bourdieu ho descrivia com el *ball dels solters*.

Per a Susan Gal (1978), un procés similar al que descrivia Bourdieu ocorria a l'Àustria hongaresòfona, i amb conseqüències sociolingüístiques. Les joves autòctones preferien casar-se amb assalariats. D'una banda, els joves autòctons s'havien de casar amb noies de fora, que eren parlants monolingües d'alemany, amb les conseqüències sociolingüístiques ja descrites. Però a més, calia interpretar el significat i el lligam simbòlic que mantenien les llengües amb les aspiracions, les professions i els estils de vida. Així, l'hongarès no no-

més s'associaria amb l'estructura familiar dominada per les generacions més grans, la pagesia o l'estructura socioeconòmica tradicional, sinó que a més es podia acabar associant amb el celibat. I per tant, podia donar pistes sociolingüístiques als nois més joves que parlaven l'hongarès per insinuar-los que l'ús de l'alemany podia ser més adequat si volien allunyar-se d'aquests estereotips.

Per a Gal el fet que la **modernització** socioeconòmica havia facilitat la substitució lingüística era important, però ho era igual o més conèixer els **mecanismes** mitjançant els quals aquesta *modernització* acabava afectant els usos lingüístics quotidians. D'alguna manera, Gal observava que la seua densitat havia permès el manteniment de les llengües minoritzades, però que el procés de modernització havia trencat les estructures d'interacció de les societats tradicionals.

El fet d'observar que les persones menys associades amb la pagesia utilitzaven més l'alemany només insinuava els factors implicats en la substitució lingüística, però calia aprofundir-hi per entendre com funcionava aquest procés. L'estatus del pagès estava estigmatitzat entre aquest nou mode de vida, i l'ús de l'hongarès que s'hi associava també ho estava. Els parlants bilingües podien dissenyar les seues tries lingüístiques per modelar també l'estatus que volien transmetre en el seu entorn. I per tant, dintre de l'escala llaurador / assalariat, intentaven allunyar-se de la posició estigmatitzada utilitzant menys l'hongarès. Però també observava que persones que no eren camperoles, i que fins i tot renegaven dels valors associats amb la pagesia, feien un ús extens de les llengües. De fet, una de les primeres evidències va ser que l'estatus personal dels individus, per ell mateix, no era l'únic que modelava les seues tries lingüístiques.

A partir d'aquesta evidència, Gal proposava un nou model per a analitzar el lligam entre modernització social i els canvis personals en el comportament, apuntant que el factor que millor explicava l'ús d'una llengua o l'altra era la xarxa social. Perquè fora de qüestions merament individuals, les xarxes socials eren el medi en el qual les tries lingüístiques s'acabaven desenvolupant. I comprovava que la composició camperola de la xarxa social explicava de forma més punyent per què un individu feia unes tries lingüístiques o unes altres. D'alguna manera, per a Gal hi havia una cadena per la qual el model socioeconòmic acabava afectant les tries lingüístiques dels individus. En aquesta cadena, el model socioeconòmic havia associat l'estatus personal dels individus (pagès / assalariat) amb les llengües (hongarès / alemany), i a la vegada, aquests canvis havien afectat la composició de les xarxes socials, que eren els espais que constreïen i feien de mitjancers en els canvis reals en les tries lingüístiques dels individus. Gal proposava un esquema on la modernització impactava en l'estatus personal dels individus, aquest impactava en la composició de les seues xarxes socials i, finalment, aquesta composició de les xarxes era la que s'associava amb les tries lingüístiques. Per a Gal, el lligam entre modernització i retrocés de la diversitat lingüística era clar, però es valia de l'anàlisi de

les xarxes socials per a explicar quins mecanismes mesosocials i microsocials actuaven darrere d'aquests grans canvis macrosocials de la modernització i la substitució lingüística.

Gal va estudiar com es trencaven les xarxes socials tradicionals amb la modernització, i amb això es perdia el principal mecanisme amb què comptava una llengua per a continuar reproduint-se. Lesley Milroy (1980) va aplicar el mateix tipus d'anàlisi per a estudiar com la varietat vernacular de l'anglès a Belfast anava retrocedint amb el trencament de les xarxes socials denses dels barris obrers amb l'avenç de les formes estàndard. Bortoni-Ricardo (1985) va prendre el mateix tipus de perspectiva en l'estudi del contacte dialectal urbà a Brasília, i com els immigrants rurals, segons la composició de les seues xarxes, es posicionaven entre la llengua estàndard i el caipira, dialecte estigmatitzat. I Li Wei (1994) va aplicar l'anàlisi de xarxes a l'estudi de les tries lingüístiques dels immigrants xinesos i els seus descendents en una comunitat d'Anglaterra. Tots ells observaven que la modernització socioeconòmica, un factor macrosocial, trencava estructures denses d'interacció de les àrees rurals i agrícoles, dels barris obrers, o de les poblacions migrades. I aquests canvis en les xarxes socials, un factor mesosocial, acabava tenint conseqüències en el comportament dels individus (microsocial), ja fora en les tries lingüístiques o en les varietats vernaculars, dialectals o estàndards que adoptaven. D'alguna manera, la modernització (urbanització, industrialització, Estat nació, estandardització...) trencava amb les lleialtats tradicionals a la família, el veïnat i el grup, i les estenia molt més enllà, en la lleialtat a l'Estat, on la llengua expansiva i la nació acabaven inextricablement entrelaçades i la llengua recessiva restava perifèrica, o fins i tot perseguida. Així, consideraven que la relació entre la modernització i el canvi lingüístic era només indirecte. Els canvis reals es produïen en les xarxes socials i en els estigmes associats amb les varietats lingüístiques, que acabaven impactant en les estratègies que els parlants seguien per a mostrar-se a la gent del seu entorn, i per tant, també en les estratègies que hi havia al darrere de les seues tries lingüístiques.

Bibliografia

- Aracil, L. V.** (1982). *Papers de sociolingüística*. Barcelona: La Magrana.
- Aracil, L. V.** (1983). *Dir la realitat*. Barcelona: Edicions dels Països Catalans.
- Austin, P. K.; Sallabank, J.** (2011). *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bloomfield, L.** (1933). *Language*. Londres: George Allen & Unwin Ltd.
- Boix-Fuster, E.; Vila i Moreno, F. X.** (1998). *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ariel. <http://www.academia.edu/8887181/Socioling%C3%BC%C3%ADstica_de_la_llengua_catalana>
- Bortoni-Ricardo, S. M.** (1985). *The Urbanization of Rural Dialect Speakers. A Sociolinguistic Study in Brazil*. Cambridge: Cambridge University Press («Cambridge Studies in Linguistics», supplementary volume).
- Bourdieu, P.** (1979). *La distinció. Criteri i bases socials del gust*. (trad. 1988) Madrid: Taurus.
- Bourdieu, P.** (2004). *El baile de los solteros: la crisis de la sociedad campesina en el Bearne*. Barcelona: Anagrama.
- Clément, R.; Baker, S. C.** (2001). *Measuring Social Aspects of L2 Acquisition and Use: Scale Characteristics and Administration*. Ottawa: Université d'Ottawa.
- Dorian, N. C.** (1981). *Language death: The life cycle of a Scottish Gaelic dialect*. Filadèlfia: University of Pennsylvania Press.
- Edwards, J.** (2010). *Minority Languages and Group Identity: Cases and Categories*. John Benjamins Publishing.
- Ethnologue. SIL International Publications (s.d.)**. *Ethnologue. Languages of the World*. <<https://www.ethnologue.com/>>
- Ferguson, C. A.** (1959). «Diglossia». *Word-Journal of the International Linguistic Association* (vol. 15, núm. 2, pàg. 325-340).
- Fishman, J. A.** (1965). «Who speaks what language to whom and when?» *La linguistique /* (vol. 1, núm. 2, pàg. 67-88).
- Fishman, J. A.** (1972). *The Sociology of Language. An Interdisciplinary Social Science Approach to Language in Society*. Rowley, Massachusetts: Newbury House Publishers.
- Fishman, J. A.** (1991). *Reversing Language Shift*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fishman, J. A.** (2001). *Can Threatened Languages Be Saved?: Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Gal, S.** (1978). «Peasant men can't get wives: language change and sex roles in a bilingual community». *Language in Society* (vol. 7, núm. 1, pàg. 1-16).
- Gal, S.** (1979). *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. Nova York: Academic Press Inc.
- Giles, H.; Bourhis, R. Y.; Taylor, D. M.** (1977). «Towards a theory of language in ethnic group relations». A: H. Giles (ed.). *Language, ethnicity and intergroup relations*. Nova York: Academic Press Inc.
- Gumperz, J. J.** (1982). *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Junyent, M. C.** (1992). *Vida i mort de les llengües*. Barcelona: Editorial Empúries («Biblioteca Universal Empúries», 57).
- Labov, W.** (1968). *The social stratification of English in New York city*. Washington DC: Center for Applied Linguistics.
- Lewis, M. P.; Simons, G. F.** (2010). «Assessing endangerment: expanding Fishman's GIDS». *Revue Roumaine de Linguistique* (vol. 2, pàg. 103-119). <<http://www-01.sil.org/~simonsg/preprint/EGIDS.pdf>>

Li Wei (1994). *Three Generations, Two Languages, One Family: Language Choice and Language Shift in a Chinese Community in Britain*. Clevedon: Multilingual Matters.

Li Wei (2000). *The Bilingualism Reader*. Londres: Routledge.

Milroy, L. (1980). *Language and social networks* (2a. ed., 1987). Oxford: Basil Blackwell.

Moreno, J. L. (1934). *Who Shall Survive: A New Approach to the Problem of Human Interrelations*. Washington DC: Nervous and Mental Disease Publishing Co. <<https://archive.org/details/whoshallsurviven00jimo>>

Ninyoles, R. L. (1969). *Conflicte lingüístic valencià*. València: Edicions 3 i 4.

Ninyoles, R. L. (1975). *Idioma i prejudici*. València: Edicions 3 i 4.

Ninyoles, R. L. (1989). *Estructura social i política lingüística*. Alzira: Bromera.

Quivy, R.; Van Campenhoudt, L. (1997). *Manual de recerca en ciències socials*. Barcelona: Herder.

Unesco (2003). «Language Vitality and Endangerment». A: *International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages*. París, 10-12 març 2003. <<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001836/183699E.pdf>>

Vallverdú, F. (1982). «Hi ha o no hi ha diglòssia a Catalunya? Anàlisi d'un problema conceptual». *Treballs de Sociolingüística Catalana* (núm. 5, pàg. 17-24). <<http://revistes.iec.cat/index.php/TSC/article/view/5818/10916>>

Vallverdú, F. (2013). *Apunts i contrapunts sociolingüístics: en el centenari de les Normes ortogràfiques*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. <<http://publicacions.iec.cat/PopulaFitxa.do?moduleName=categ&subModuleName=&idCatalogacio=18608>>

Veblen, T. (1899). *The theory of the leisure class: an economic study of institutions*. Nova York: Macmillan.

Vila i Moreno, F. X. (2004). «Aportacions de les altres ciències socials a la sociolingüística catalana». *Revista Caplletra*, (núm. 37, pàg. 89-152). <<http://www.raco.cat/index.php/Caplletra/article/view/281600/369434>>

Vila i Moreno, F. X. (2012). «Algunes bases per a la recerca sociolingüística en sentit ampli». A: F. X. Vila i Moreno. *Posar-hi la base. Usos i aprenentatges lingüístics en el domini català* (pàg. 11-24). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. <http://publicacions.iec.cat/Front/PopulaFitxa.do?moduleName=novetats_editorials&subModuleName=&idCatalogacio=17208>

Vila i Moreno, F. X.; Galindó Solé, M.; Rosselló i Peralta, C. de (2002). «Algunes consideracions sobre l'adequació del terme "llengua materna"». *Llengua i ús* (núm. 24). <<http://www.raco.cat/index.php/LlenguaUs/article/view/128066/177418>>

Weinreich, U. (1953). *Llengües en contacte*. F. Martínez Marco (trad.). Alzira: Bromera.